

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Situace e-knih a audioknih v českých knihovnách

State of e-books and audiobooks in Czech libraries

Magisterská diplomová práce

Bc. Barbora Cholastová

Ediční a nakladatelská praxe

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucí práce Mgr. Lenky Pořízkové, Ph.D. a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 19. 8. 2021

.....

Barbora Cholastová

Ráda bych touto cestou velmi poděkovala Mgr. Lence Pořízkové, Ph.D., za její cenné rady a odborné vedení mé magisterské diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat mému příteli, který mě po celou dobu studia ve všem bezmezně podporoval, stejně jako zbytku mojí rodiny a přátelům. Můj velký dík patří i mým kolegům v zaměstnání, kteří mi ve všem vycházeli vstříc a také mě velmi podporovali.

Obsah

ÚVOD	5
1 ELEKTRONICKÁ A DIGITÁLNÍ REVOLUCE V KNIHOVNÁCH	6
2 E-KNIHY	10
2.1 E-knihy v zahraničních knihovnách	11
2.2 E-knihy v českých knihovnách.....	11
2.3 Opodstatněnost e-knih v knihovnách a první projekty na digitalizaci	20
2.4 Problematika spojená s půjčováním	21
2.5 Vydávané verze elektronických knih	25
2.6 Výhody elektronické formy publikování pro knihovny a jejich uživatele	26
2.7 Legislativní problémy spojené s elektronickými knihami a digitalizací	26
2.8 Digitální knihovny, archivy a databáze	28
2.9 Speciální hybridní e-knihy	33
2.10 E-povinný výtisk	35
3 AUDIOKNIHY	37
3.1 Historie audioknih v zahraničí	37
3.2 Vývoj audioknih u nás a jejich cesta do knihoven	39
3.3 Způsoby získávání audioknih	42
3.4 Legislativní problémy spojené s audioknihami	46
3.5 Služby knihoven pro handicapované.....	50
3.6 Spolupráce knihoven a škol za využití audioknih	54
3.7 Národní fonotéka	56
ZÁVĚR.....	58
ANOTACE.....	60
RESUMÉ.....	61
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	62
SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH.....	70

ÚVOD

Během celého 20. století docházelo u nás i ve světě k významnému rozvoji veřejných knihoven, který pak v posledním desetiletí 20. století souvisel mj. s postupnou automatizací a elektronizací jejich provozu, ať už se vznikem elektronických katalogů, přechodem na půjčování knih v počítačovém programu, apod. S příchodem 21. století byly knihovny vystaveny nutnosti reagovat také na nové, digitální formy dokumentů, ať už ve formě e-knih nebo audioknih.

V České republice máme nejhustší síť knihoven, za kterou vděčíme T. G. Masarykovi. Ten již v roce 1919 inicioval vznik prvního knihovního zákona (Zákon o veřejných knihovnách obecních č. 430/1919 Sb.)¹. Všechny tyto knihovny se logicky musí adaptovat na aktuální situaci a upravovat své služby dle poptávky uživatelů.

Cílem této magisterské diplomové práce je zmapovat současné postavení knihoven a jejich fondů vzhledem k nástupu digitálních médií, která půjčují. Bude mne zajímat, jakou proměnu knihoven iniciovalo etablování e-knih a audioknih v digitálních formátech, jak se s možnostmi, resp. nutnostmi archivovat a zpřístupňovat digitální zdroje knihovny vypořádaly po stránce technické, praktické i legislativní. Nastíním i možnost budoucího vývoje v tomto směru, resp. pojmenuji výzvy, kterým knihovny dosud stále čelí, a problémy, které budou muset vyřešit v příštích letech.

V první kapitole se práce okrajově věnuje změnám, kterým knihovny čelily na přelomu 20. a 21. století. V další kapitole postupně analyzuji cestu elektronických dokumentů do knihoven, legislativu s tím spojenou a vymezuji pojmy a problémy, které bylo nutno při zavádění elektronických výpůjček řešit. Poukazuji i na vliv pandemie COVID-19 na vývoj v oblasti digitalizace a popularity elektronických výpůjček. Poslední kapitola bude věnovaná audioknihám, s podobnou strukturou jako u e-knih.

V práci vycházím kromě odborných monografií z odborných článků z erudovaných knihovnických periodik typu *Čtenář*, *Ikaros* nebo *Biblio*, sborníků z knihovnických konferencí a v neposlední řadě i z vlastních poznatků z knihovnické praxe a také z pokynů uveřejněných na oficiálních stránkách národní knihovny a výročních zpráv Svazu českých knihkupců a nakladatelů.

¹ STÝBLO, Zbyšek. *Knihovny v době nových médií*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2018. ISBN 978-80-01-06335-4, s. 57.

1 ELEKTRONICKÁ A DIGITÁLNÍ REVOLUCE V KNIHOVNÁCH

V dějinách knižní kultury došlo několikrát k tomu, že kniha měnila svůj nosič (ať už to byly hliněné desky, papyrové svitky, pergamen, papír nebo nyní elektronická či audio podoba). S tím jak v lidské historii vznikalo stále více dokumentů, rostla i potřeba systematicky je uchovávat. A tak se vyvinulo knihovnictví, coby profesní obor, jehož účelem bylo právě shromažďování, zpracování, uchování a šíření textových dokumentů, které byly (a dosud jsou) ukládány v budovách zakládaných knihoven. Veřejné knihovny již od počátku fungují, mimo svou základní funkci, kterou je uchovávat a zprostředkovávat informace, také jako přirozená opora vzdělávání ve svém městě či regionu. Jejich programy bývají určeny všem bez rozdílu, avšak jsou i takové služby, které se specializují např. na znevýhodněné čtenáře. S vývojem v oblasti technologií přibývalo nových typů dokumentů, s nimiž se knihovny musely vypořádat, jak po stránce archivační, tak s ohledem na poskytované služby. Patří k nim především auditivní, audiovizuální a elektronické dokumenty.²

Devadesátá léta 20. století byla pro řadu zemí světa vč. Česka dekádou poměrně razantních změn. Jednalo se o změny ekonomické, společenské, kulturní a změny v životním stylu jako takovém. Na tyto změny musely mezi jinými institucemi adekvátně reagovat i knihovny, tj. adaptovat se na nároky nové generace čtenářů a hlavně obhájit samy sebe a svou přetrvávající opodstatněnost.³

Pierre Lévy ve své knize *Kyberkultura* toto období nazývá „obdobím růstu kyberprostoru a kolektivní inteligence“. Ten ale podle něj není determinován automatickým rozvojem této inteligence, pouze mu poskytuje příznivé prostředí. Lévy byl velkým kyberoptimistou, nicméně si uvědomoval, že někteří lidé mohou mít obavy z nastupujícího vlivu techniky na jejich život (při práci na počítači jim může chybět osobní kontakt s ostatními lidmi a mohou se cítit izolovaní, strach s možné závislosti apod.). Lévy tyto obavy

² SAK, Petr. Kniha a četba v české společnosti na prahu digitálního věku. In: *Knihovny současnosti 2006: sborník ze 14. konference, konané ve dnech 12.–14. září 2006 v Seči u Chrudimi*. ISBN 80-86249-41-7, s. 7–8.

PEKÁREK, Hynek. E-books - knihy bez papíru. *GRAND BIBLIO*. 2007, 1(1), 41–42. ISSN 18023320.

³ GULÁŠOVÁ, Jana. Kam kráčeji české knihovny. In: *Knihovny současnosti 2006: sborník ze 14. konference, konané ve dnech 12.–14. září 2006 v Seči u Chrudimi*. ISBN 80-86249-41-7, s. 53.

vnímal, avšak domníval se, že se naopak do budoucna člověk (minimálně společensky) vyčleňuje a izoluje tím, že se aktivně na kyberkulturu nepodílí.⁴

Rychlost transformací a dynamika techniky byla natolik velká, že zaběhnuté pracovní metody a tradiční postupy rychle zastarávaly, a pro ty, kteří se nepodíleli na osvojení nových digitálních nástrojů, se mohl technický vývoj zdát hrozbou. Jeho tempo totiž bylo tak značné a zřetelné, že bylo prakticky nemožné jej stíhat, i když byl člověk do těchto změn přímo zapojen – v určité fázi totiž vývoj opět předešel (a stále předhání) uživatele.⁵

Tento fakt se logicky dotknul i knihoven, které musely včas reagovat, aktualizovat své služby a přístup ke knižnímu médiu. Na základě výše uvedené teze o kyberkultuře se dle mého názoru nabízí spojitost s knihovnami, které fungovaly a často stále fungují, jako určitý „mezičlánek“ pro lidi, kteří sami nemají např. přístup k internetu nebo počítači, a díky knihovnám nemuseli být na okraji nové kyberspolečnosti.

Právě na přelomu 90. let a nového tisíciletí se v českých knihovnách začaly objevovat nové informační technologie jako počítač, fax (ten urychlil meziknihovní výpůjční službu), CD-ROMY a interaktivní CD apod. Zavedené knihovní procesy byly zautomatizovány a do knihovních fondů pronikaly nové formáty dokumentů (Jiří Trávníček dokonce za určitou „mezirevoluci“ považuje i kopírku, jelikož se díky ní zvýraznila skutečnost, že je možné vzít knihu subjektu nakladatele a procesu knižního trhu⁶). Proces automatizace usnadnil obvyklé stereotypní úkony typu ruční vyplňování žádanek při půjčování, zařazování knižních lístků a jejich údržbu, ale i akvizici apod. Četba však v 90. letech zaznamenala silný pokles, zejména kvůli nástupu masové kultury a nových technologií (např. komerční televize jako Nova či počítače a později právě internet). Ovšem i s tím se knihovny zvládly vypořádat, prošly technickými a technologickými změnami a dnes již je u nich přístup k počítači a internetu naprostou samozřejmostí.⁷

Jelikož se internet stal již běžnou službou, není pro uživatele knihoven zvláštním lákadlem. Tím se mohou stát audioknihy a e-knihy. České knihovny využívají možnosti 21. století a některé cíleně budují audioknižní i ebookový fond. Velmi dobře si totiž uvědomují,

⁴ LÉVY, Pierre. *Kyberkultura: zpráva pro Radu Evropy v rámci projektu "Nové technologie: Kulturní spolupráce a komunikace"*. V Praze: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0109-5, s 25-28.

⁵ Tamtéž.

⁶ TRÁVNÍČEK, Jiří. *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-88069-50-8, s. 292.

⁷ BROŽEK, Aleš. *Knihovny ve světle elektronických médií*. In: *Knihovny současnosti '95: sborník z 3. konference, konané ve dnech 3.-5. října 1995 v Seči u Chrudimi*, s. 64–66.

že pro to, aby si udržely čtenáře, musí mít aktuální a „živý“ fond, o který je zájem a bude přitahovat nové čtenáře.⁸

Menší veřejné knihovny navíc nemají tzv. konzervační povinnost, tedy povinnost uchovávat své fondy (tu má např. Národní knihovna, Vědecká knihovna v Olomouci a podobné větší krajské knihovny). Mnoho knihoven má proto dnes pro své uživatele k dispozici online databáze, které umožňují výpůjčky z pohodlí domova, např. do čtecího zařízení. Bezpodmínečným standardem se už staly on-line katalogy, které umožňují prohlížení a vyhledávání potřebných dokumentů, elektronické objednávání, rezervace a prodlužování výpůjček, tedy samospravování svého vlastního uživatelského konta. Díky digitálním verzím periodik či knih tak tyto knihovny nemusí řešit neustálý problém s prostory na uskladnění. Díky vzniku souborných katalogů je možné a vlastně velmi snadné zjistit, kde se dokument, o který má čtenář zájem, nachází. Jestli je přímo v knihovně, u níž je čtenář registrován, nebo zda je možné jej vypůjčit prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby (MVS), kterou ze zákona musí poskytovat každá knihovna.⁹

Jedna z podstatných funkcí knihoven je umožnit přístup k dokumentům, či technologiím, těm lidem, kteří si to sami nemohou dovolit. Jiří Trávníček ve své knize *Česká čtenářská republika* nazývá veřejnou knihovnu pomocnicí, která „se stává dodavatelem knih, které doma nemáme. Nebo je plynulým pokračováním domácí knihovny...Nejednou rozhoduje i moment finanční...“. Trávníček o knihovnách uvažuje jako o socializační čtenářské instituci, jejíž důležitost při čtenářské socializaci je pro některé nezastupitelná.¹⁰

Toto tvrzení doplňuje zmiňovanou myšlenku Pierra Lévyho o vyčleňování jedince ze společnosti, pokud nedorazí krok s nejnovějšími postupy a technickými vymoženostmi.¹¹ Knihovna může pomoci tento problém eliminovat svou přístupností. To se daří právě i digitalizací a začleňováním elektronických dokumentů do knihovních fondů.

⁸ GULÁŠOVÁ, Jana. Kam kráčeji české knihovny. In: *Knihovny současnosti 2006: sborník ze 14. konference, konané ve dnech 12.–14. září 2006 v Seči u Chrudimi*. ISBN 80-86249-41-7, s. 54-55.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ TRÁVNÍČEK, Jiří. *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Brno: Host, 2017. ISBN 978-80-88069-50-8, s. 304-305.

¹¹ LÉVY, Pierre. *Kyberkultura: zpráva pro Radu Evropy v rámci projektu "Nové technologie: Kulturní spolupráce a komunikace"*. V Praze: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0109-5, s. 27.

Jmenované změny, které v knihovnách probíhaly v 90. letech, dle mého názoru utvářely půdu pro postupné zavádění dalších nových služeb včetně půjčování elektronických knih a uzpůsobení knihovních katalogů pro tyto nové typy dokumentů. Podobně tomu je i audioknih, které se již rovněž objevují nejčastěji v elektronické podobě. Podle Tomáše Pipoty, knihovníka v Městské knihovně Dobříš, se vývoj společnosti a technologií pochopitelně nezastavuje a je nanejvýš pravděpodobné, že knihovny budou muset budoucnu opět zaujmout stanovisko (jako tomu bylo s příchodem e-knih a e-audioknih), např. k 3D tiskárnám, virtuální realitě či fenoménu e-sportu, jehož by se knihovny mohly účastnit např. pořádáním menších turnajů, jako tomu bylo právě ve zmíněné knihovně, která v roce 2019 pořádala turnaj v PC karetní hře *Hearthstone*.¹² Je to dle mého názoru nesmírně zajímavá myšlenka a na tomto místě bych ještě dodala, že směr, kterým by se knihovny mohly do budoucna dívat, jsou interaktivní textové hry typu *Důkaz 111*, *Svoboda 1945* či *Příběh Kiki Steinové*.

¹² PIPOTA, Tomáš. Vstupenka knihoven do budoucnosti. *Čtenář: měsíčník pro knihovny*. 2021, 73(6), 205-207. ISSN 0011-2321.

2 E-KNIHY

Elektronické knihy jsou obdobou klasických tištěných knih. Definice, podle kterých se specifikují, je mnoho. Výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví uvádí tři různé definice:

1. Kniha v digitální podobě, tedy vytvořená na počítači nebo převedená do digitální podoby
2. Jednoúčelové fyzické přenosné zařízení umožňující jednoduchou manipulaci s textem dokumentu (nahrávání, čtení, vytváření poznámek apod.)
3. Elektronickou knihou se dříve rozuměla i kniha v digitální podobě vydaná na fyzickém nosiči (např. CD-ROM).¹³

Vymezit pojem e-kniha je možné i z hlediska jejího formátu, jak píše Milan Vilímek Jihlavský v článku *Co je a není e-kniha*. První možností je stanovit, že e-kniha je jakákoliv kniha, která není tištěná. Druhou variantou je považovat za e-knihy pouze ty, které jsou ve formátu EPUB.¹⁴

Své elektronické verze má i valná většina periodik, která zároveň archivují svá stará čísla a následně je zpřístupňují na svých webových stránkách. Stává se trendem, že nakladatelé při vydávání knih počítají jak s tištěnou, tak elektronickou verzí. Lehká nedůvěra k e-knihám u mnohých čtenářů může pocházet z dojmu, že v digitálním prostoru se nacházejí rychle sepsané a tím pádem nekvalitní texty.¹⁵

Evropské knihovny vlastní miliony tištěných knih vydávaných mezi léty 1500–1900. V mnoha případech se tudíž jedná o velmi staré a vzácné svazky a proto se knihovny již od

¹³ RESSLER, Miroslav, ed. *Informační věda a knihovnictví: výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví: výběr hesel v databázi TDKIV*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická, 2006, 161 s. ISBN 80-7080-599-4, s. 37.

¹⁴ *Co je a není e-kniha* [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: <http://www.eknihy-ebook.cz/jak-cist-eknihy/co-je-a-neni-e-kniha.php>

¹⁵ PLAČEK, LUKÁŠ. Současné podoby auditivní tvorby na internetu. In: HANÁČKOVÁ, Andrea. *Rozhlasová kritika a současné reflexe auditivní tvorby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-4934-0, s. 181.

KIRKOSOVÁ, Kateřina. Texty a formy: knihy vázané, brožované a elektronické pohledem českých beletristických nakladatelů. *Mediální studia* [online]. 2016, 10(1). ISSN 1801-9978. Dostupné z: https://medialnistudia.fsv.cuni.cz/front.file/download?file=2016_01_02_kirkosova.pdf s. 36.

přelomu 20. a 21. století snaží o jejich zachování, ale zároveň i zpřístupnění. Proto je začaly digitalizovat a dnes jsou již často k nahlédnutí pouze v digitální podobě. To byl také prvotní záměr, tedy zachránit staré tisky.¹⁶

2.1 E-knihy v zahraničních knihovnách

E-knihy se začaly v zahraničních knihovnách objevovat ve velké míře s příchodem nového tisíciletí, tedy po roce 2000. Reagovaly tak na zvyšující se nároky uživatelů, kteří již nechtěli čekat na nově vydaný titul, který si již půjčil někdo před nimi, ani nechtěli být vázáni na otevírací dobu knihovny. Tehdejší technologické možnosti byly omezené, a proto se k této službě přistupovalo opatrně a velmi pomalu. V USA i ve Velké Británii byly do roku 2010 jen jednotky knihoven, které poskytovaly půjčování e-knih, avšak po roce 2010 nastal nárůst. Ten se dá spojit se vznikem internetových portálů (v USA např. OverDrive, který dnes poskytuje jak e-knihy tak audioknihy, v Británii pak Exact Editions), které umožnily uživatelům půjčování elektronických knih domů, díky čemuž nebyli již vázáni na budovu knihovny ani její otevírací dobu, jelikož do té doby bylo možné půjčovat si e-knihy pouze prezenčně. Pracovníci knihoven si také byli vědomi toho, že se mezi jejich uživateli mohou objevit ti, kteří nejsou schopni využít tradičních knihovnických formátů (tištěných), jelikož mají např. určitý druh zrakové vady či postižení a ke čtení potřebují např. speciálně upravený počítač. Formát e-knihy měl, resp. má jak potenciál umožnit přístup k dokumentu velkému množství lidí, tak stejnou možnost pro znevýhodněné čtenáře.¹⁷ Velmi podobný vývoj lze vidět i v českých knihovnách, jak bude rozebráno v následujících podkapitolách.

2.2 E-knihy v českých knihovnách

Inovace v oblasti elektronického publikování postavily i české knihovny před zásadní otázku, čím dnes vlastně jsou a čím by se měly do budoucna stát. Logickým krokem se stalo začlenění těchto nových publikací do knihovnických fondů a tudíž i jejich řádné zkatalogizování, aby byly v katalogu pro uživatele snadno dohledatelné. K tomu bylo potřeba modifikovat

¹⁶ HAVERGAL, Virginia a Kate PRICE, ed. E-books in libraries: a practical guide. London: Facet Publishing, 2011, xl.. ISBN 978-1-85604-572-8, s. 50.

¹⁷ Tamtéž, s. 71–72.

mezinárodní katalogizační pravidla RDA (Resource Description and Access). V českém prostředí došlo k poslední velké úpravě pravidel v roce 2015 a používají je všechny knihovny, které přispívají svými záznamy do Souborného katalogu ČR.¹⁸ E-knihy se podle ní v katalogizačním záznamu specifikují podle Oddílu (sekce) 1 v polích tzv. MARC 21 (MACHine-Readable Cataloging), který se zabývá popisem atributů provedení, jako „Fyzický popis“, které určuje fyzickou/digitální podobu díla, „Jednotka“, jakožto jednotlivý exemplář atp. RDA určuje přesné termíny a zkratky pro typ média a nosiče, které jsou potom v katalogizačním záznamu použité.¹⁹ V samotném katalogu pak často mívají e-knihy vlastní sekci, např. pod názvem e-výpůjčky nebo elektronické zdroje. Lze je ale hledat i v souborném katalogu, který bývá většinou uzpůsoben, aby při zadání názvu knihy s přídavkem e-kniha našel konkrétní titul v elektronické podobě, pochopitelně, pokud ve fondu existuje (podrobnější informace o vyhledávání v katalogích a jejich dílčích částech viz podkapitola 3.2).

RDA termíny		MARC kódy 337\$b	MARC kódy pro média 007/00
anglicky	česky (337\$a)		
audio	audio	s	s - zvukový záznam
computer	počítač	c	c - elektronický zdroj
microform	mikroforma	h	h - mikrodokument
microscopic	mikroskop	p	
projected	projekce	g	g - projekční grafika m - film
stereographic	stereograf	e	
unmediated	bez média	n	t - text k - neprojekční grafika
video	video	v	v - videozáznam
other	jiný	x	z - nespecifikován
unspecified	nespecifikován	z	z - nespecifikován

Pozice

00 Kategorie dokumentu
c elektronický zdroj

01 Specifické označení dokumentu
r dálkově přístupný zdroj

Obrázek 1 Ukázky specifikace dokumentů dle RDA

¹⁸ *Doporučení Souborného katalogu ČR pro katalogizaci v knihovnách po 1. 5. 2015* [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/doporučení-souborného-katalogu-pro-katalogizaci-podle-rda>

¹⁹ *KATALOGIZACE PODLE RDA VE FORMÁTU MARC 21 - tištěné a elektronické monografie - katalogizace na úrovni minimálního/doporučeného záznamu* [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/katalogizace-podle-rda-ve-formatu-marc-21-tistene-a-elektronicke-monografie-katalogizace-na-urovni-minimalniho-doporučeného-zaznamu>, s. 5 a 83.

2.3 Mapování základních polí MARC 21 a pravidel RDA

MARC pole	Název pole	Údaje RDA	Pravidlo RDA
020	ISBN	Identifikátor provedení	2.15
100/110/111	Hlavní záhlaví – jméno osoby/korporace	Tvůrce, slovní označení role	19.2, 18.5, 1.2.1
245	Údaje o názvu	Název, údaje o odpovědnosti	2.3, 2.4
250	Údaje o vydání	Údaje o vydání	2.5
264	Nakladatelské údaje, údaje o vytvoření díla a údaje o autorských právech	Místo vydání/distribuce/výroby, Nakladatel/distributor/výrobce, Datum vydání/distribuce/výroby, Copyright	2.8, 2.9, 2.10, 2.11
300	Fyzický popis	Rozsah, ilustrační obsah, barva, rozměr	3.4, 7.15, 7.17, 3.5
336	Typ obsahu	Typ obsahu	6.9
337	Typ média	Typ média	3.2
338	Typ nosiče	Typ nosiče	3.3
490/830	Údaje o edici	Údaje o edici	2.12

Podpole

\$a Typ nosiče – termín (O)

Do podpole **\$a** se zapisuje slovní vyjádření typu nosiče, které se přebírá z řízeného slovníku spravovaného Library of Congress. V rámci národního použití jsou termíny přeloženy do češtiny. Řízený slovník specifikuje nosiče vždy pro určitý typ média (tj. zařízení, které je potřebné pro zprostředkování obsahu zdroje: *audio, počítač, mikroforma, mikroskop, projekce, stereograf, bez média, video, jiný, nespecifikován*). **Elektronicky publikované textové monografie** potřebují pro zprostředkování obsahu zdroje počítač; pro slovní vyjádření typu nosiče se používá termín **online zdroj**. **Digitalizované zdroje a preprinty** se popisují jako tištěné textové monografické zdroje, které nepotřebují pro zprostředkování obsahu zdroje žádné zařízení (= bez média); pro slovní vyjádření typu nosiče se používá termín **svazek**.

\$b Typ nosiče – kód (O)

Do podpole **\$b** se zapisuje kód reprezentující typ nosiče, který je slovně vyjádřen v podpoli \$a. Kódy se přebírají z kódovníku RDA spravovaného Library of Congress.

\$2 Zdroj (NO)

Do podpole **\$2** se uvádí kód MARC, který identifikuje zdroj použitého termínu nebo kódu (v případě výše uvedeného řízeného slovníku a kódovníku RDA je zdroj identifikován kódem **rdacarrier**).

Příklady

338 \$aonline zdroj\$bcr\$2rdacarrier

Typ nosiče pro elektronicky publikovanou textovou monografii.

338 \$asvazek\$bnc\$2rdacarrier

Typ nosiče pro tištěné publikace, digitalizované zdroje a preprinty.

Obrázek 2 Ukázky polí RDA pro specifikaci elektronických dokumentů

Důležitým podpolem je pak „Šu Adresa elektronického zdroje (O)“, díky kterému je v katalogu propojen odkaz na e-knihu. Stejně podstatné je určení kategorie dokumentu a přístupu k němu. Těmito třemi specifiky se e-kniha v rámci katalogizace odlišuje od tištěné knihy, jelikož se mimo ně řídí naprosto stejnými pravidly (uvedení názvu, autora, překladatele v případě cizojazyčné knihy, roku a místa vydání, nakladatele, atp.).

První pokusy o elektronické výpůjčky probíhaly tak, že byla elektronická kopie dokumentu přístupná pouze v knihovně, jako např. u služby E-prezenčka, kterou od roku 2009 používaly zejména univerzitní knihovny nebo Národní knihovna. Uživatel měl přístup pouze na počítačích v budově knihovny. Fakt, že do roku 2012 (jak budu níže rozebírat) až na výjimky (viz poznámka pod čarou) prakticky neexistovala možnost vzdáleného přístupu, pochopitelně ubíral dané službě na lákavosti u potencionálních zájemců, kteří ji nakonec využívali především tehdy, pokud se nemohli k dokumentu dostat jinou cestou. S pokročilejšími možnostmi ochrany elektronického dokumentu nemuseli být již čtenáři fyzicky v budově knihovny. Ta jim pouze poskytla přístupové údaje a čtenář již mohl e-knihu číst přes internet na vlastním zařízení. Internetové připojení ale bylo podmínkou, off-line čtení stále nebylo možné.²⁰

Rozšiřování e-knih bylo doprovázeno různými omezeními. Mezi největší patřily:

1. Neukotvenost v právním řádu (autorském zákoně), jak z hlediska nakladatelů, tak z hlediska knihoven. To mělo za následek neochotu nakladatelů poskytovat e-knihy, mj. kvůli nutnosti zajištění dobře zpracovaných licenčních smluv s autory (časová i finanční náročnost, protože sami nakladatelé neměli ve smlouvách jasnou definici digitálního šíření).

²⁰ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 15.

Jedním z pilotních projektů vzdáleného přístupu byla e-knihovna.cz, kterou vytvořili v roce 2007 v Městské knihovně v Praze. Tento portál funguje dodnes a nabízí více než 1700 titulů z české i světové beletrie od vybraných nakladatelů zdarma ke stažení ve třech různých formátech podporovaných mobilními telefony, tablety, počítači i čtečkami. Sama knihovna vydává vlastní e-knihy, které jsou opatřeny jejím logem.

Národní knihovna dodnes používá službu prohlížení části fondu pouze na místě. U některých knihoven se však služba adaptovala na omezené půjčení domů (např. Masarykova univerzita). Obsah E-prezenčky lze pouze číst z obrazovky přihlášeného uživatele. Tento obsah není možné kopírovat, tisknout, ukládat, fotit či jakýmkoliv jiným způsobem pořizovat jeho záznam a šířit jeho kopie.

2. Fakt, že knihovny musely investovat do technologického zajištění e-výpůjček.

3. Riziko zneužití/prolomení zabezpečení a s tím spojená ztráta zisku pro nakladatele apod.²¹

Zejména kvůli poslednímu bodu mnoho nakladatelů uvažovalo o tom, že budou zajišťovat půjčování e-booků sami. To se vzhledem k velkému množství dnešních platforem částečně naplnilo, v mnoha případech ale knihovny stále fungují jako konečný zprostředkovatel. Důvodem pro nakladatele k poskytnutí přístupu knihovnám a spolupráci s nimi, bývá silná pozice knihoven jakožto instituce spojené s tradicí půjčování knih, ale i perspektiva získání nových zákazníků. Knihovny tak na místo nakladatelů současně slouží jako informační a školicí centrum pro uživatele. Pro úspěšnou implementaci e-knih do knihoven bylo důležité, aby knihovny pořádaly akce, besedy, semináře a kurzy, na nichž své uživatele seznamovaly s novými typy služeb (totéž platí u audioknih). Impulz částečně vycházel z řad samotných čtenářů, kteří měli často sami zájem dozvědět se, jak e-knihy a databáze používat.²²

Díky částečné domluvě mezi nakladateli a knihovnami bylo možné přejít z pouhého prezenčního půjčování e-booků k dalším, a z pohledu uživatelů jistě přijatelnějším, způsobům výpůjček (půjčení přímo se čtecím zařízením, zpřístupnění na internetu nebo off-line přístup, kdy si uživatel stáhne e-knihu do vlastního zařízení). Nicméně někteří nakladatelé stále neprojevovali přílišnou ochotu poskytnout své e-knihy do knihovních fondů, postupem času se ale vztahy mezi těmito dvěma typy subjektů zlepšily. K půjčování čtecího zařízení se v rozmezí let 2010–2012, kdy byla tato služba uváděna do provozu, přiklonilo 16 knihoven. Při zavádění výpůjček čteček bylo nutné stanovit způsob, jakým budou prováděny, vymezit jejich podobu a rámec, a také si knihovny musely uvědomit možná rizika i omezení. Variantou bylo prezenční i absenční půjčování, avšak za přesně daných podmínek.²³

K základním patřily tyto:

1. Vybírání poplatků (kauce) a podepsání smlouvy spojené s půjčením čtecího zařízení.

²¹ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 20.

²² Tamtéž, s. 24–25.

²³ Tamtéž, s. 36.

BAJO, Kateřina. Nebojte se číst (elektronicky). *Grand biblio: časopis pro čtenářskou veřejnost - o knihách ze všech stran*. Praha: Grand Princ, 2010, 4(11-12), 22. ISSN 1802-3320.

2. Omezená délka výpůjční doby.

3. Často i stanovení věkové hranice pro zájemce.

Čtečky se půjčovaly s vloženou paměťovou kartou, na které byly uloženy e-knihy v češtině, získané buď díky spolupráci s některou z databází, nebo z vlastních zdigitalizovaných fondů, což bylo nejběžnější. Postupně se prosazovalo i on-line/off-line půjčování přes různé licencované plnotextové databáze, na kterých knihovny pracovaly a zpřístupňovaly je již několik let. Knihovny si při zavádění služby půjčování e-knih musely nově rozvrhnout svůj akviziční plán, který hodlaly upravit podle toho, o jaké dokumenty jejich uživatelé (stávající i ti, které mohou nově získat) mají zájem, a pochopitelně i to, jaké mají finanční možnosti, co si mohou dovolit zakoupit.²⁴

Zahraniční výpůjční modely většinou provozují sami nakladatelé nebo poskytovatelé. Zájemce o e-knihu si ji pak přes přístup udělený mu knihovnou, která si konkrétní databázi „předplatí“, vypůjčí. Celý proces se však odehrává mimo systém jeho knihovny, která je opět pouze určitým mezičlánkem. Tento model se u nás v zásadě uchytil a velké množství knihoven dnes právě formou přístupu do předplacených databází e-knihy nabízí. Inspirací jim byly bezpochyby databáze typu DiViBib, eBooks-Library, Springer, Ebrary, EBSCO a další.²⁵

Modely půjčování a zpřístupňování v našich podmínkách jsou dnes již jasnější než např. před deseti lety, kdy se téma e-knih stalo pro knihovny jedním z prvořadých. Některé z problémů nicméně stále přetrvávají a knihovny jsou nuceny hledat vlastní technické či obchodní modely, aby mohly e-výpůjčky i nadále poskytovat. Jednou z příležitostí se stala možnost spolupráce knihoven s nakladatelstvími. Tuto cestu diskutovaly obě strany v roce 2011 v rámci semináře E-knihy v akademických knihovnách, který se konal v Brně. Výsledkem bylo, že se v následujícím roce 2012 objevily první funkční systémy, které

²⁴ GULÁŠOVÁ, Jana. Kam kráčeji české knihovny. In: *Knihovny současnosti 2006: sborník ze 14. konference, konané ve dnech 12.–14. září 2006 v Seči u Chrudimi*. ISBN 80-86249-41-7, s. 55.

BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 20.

²⁵ Tamtéž, s. 14–15.

knihovnám umožnily půjčování e-knih, stále však s nejasným obsahem, zejména co se množství týče.²⁶

Vydavatelé totiž i nadále váhali a obávali se o finanční ztráty v případě zpřístupnění e-knih knihovnami, které mnohdy považovali přímo za konkurenci. I dnes zaznívají vůči knihovnám výhrady, že výpůjčkami (ať už tištěnými nebo elektronickými) a možností vytváření kopií umožňují bezplatné šíření děl chráněných autorským zákonem. Z části to samozřejmě pravda je, avšak jak již bylo řečeno, základní podstatou knihoven stále je umožnit všem uživatelům přístup k informacím. Autorský zákon navíc dovoluje kopírování či skenování knihovních dokumentů (které si knihovny navíc kupují za nemalé částky) pro vlastní potřebu. Pro zajištění optimálního fungování elektronických výpůjček je naprosto stěžejní spolupráce mezi knihovnami, nakladateli i distributory e-knih. Důležitost této spolupráce se ukazuje např. v tom, že díky ní knihovnám odpadá složité vyjednávání s držiteli autorských práv. Poskytovatelé platformy totiž uzavřou smlouvy s nakladateli jménem knihoven.²⁷

Přes uvedené spory byla např. společnost eReading ochotná již v roce 2011 zpřístupnit několik titulů studentům Univerzity Karlovy a to na základě domluvy na zabezpečení dokumentů tzv. sociálním DRM (Digital Rights Management), což je určitý druh „elektronického vodoznaku“. Může být i na více místech v knize, a přidává jej tam sám distributor již v průběhu vzniku e-knihy. Mezi jeho výhody patří např. to, že nevyklučuje používání různých typů čteček vč. Kindle. Většinou však není použitelné u zahraničních knih. Ochrana proti zneužití je totiž slabší než u druhého typu Adobe DRM (je přidáváno zpětně již do hotového dokumentu na žádost nakladatele), které je ale uživatelsky složitější, jelikož např. požaduje certifikaci zařízení a není kompatibilní s některými druhy čteček, jako právě nejběžnější Kindle.²⁸ Díky použití sociálního DRM mělo být čtenáři umožněno stažení dokumentu a získal by určitý prostor, jak s ním nakládat, ovšem stále v mezích zákona. Povoleno by bylo uložení e-knihy do čtečky, tabletu či počítače a vytvoření několika kopií. Knihovna v tomto procesu měla hrát roli prostředníka, který umožní přístup k různým

²⁶ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 14–15.

²⁷ Tamtéž, s. 13–14.

²⁸ PISTORIUS, Vladimír a Pavel KOČIČKA. *Jak se dělá e-kniha: příprava elektronických publikací ve formátech EPUB a MOBI*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. ISBN 978-80-87855-15-7., s. 12.

zdrojům (tištěným či elektronickým), zároveň ale bude dbát na ochranu duševního vlastnictví a své uživatele bude příčinně instruovat ke správnému užívání dokumentů.²⁹

V roce 2012 eReading dokonce nabídl výpůjční multilicence i ostatním univerzitám. Ty tím získaly přístup k vybraným e-knihám na omezenou dobu 5 let. Nakonec se rok na to stejná společnost rozhodla zavést službu půjčování e-knih s vlastním výpůjčním systémem. Výpůjčky již nebyly jen pro univerzitní knihovny, ale i pro ty veřejné. Mezi nesporné výhody půjčování e-knih prostřednictvím eReading.cz patřila jejich dostupnost neomezená na otevírací dobu knihovny. Jeden titul si v jednu chvíli mohlo půjčit několik uživatelů zároveň. Výpůjční doba byla 21 dní, po jejichž uplynutí se kniha sama ze zařízení, na kterém byla stažená, smazala. U e-knih logicky nelze mluvit o jejich vrácení. Čtenáři je pouze znemožněno jejich další používání. Počet knih, které si lze v rámci lhůty půjčit, si každá knihovna stanovovala sama, většina knihoven povolovala dva až tři tituly. Díky eReadingu se půjčování e-knih v českých knihovnách postupně rozvíjelo a mnohonásobně se navýšil počet knihoven, které tuto službu svým uživatelům začaly nabízet.³⁰

Bohužel stále platí, že prostředky knihoven pro doplňování fondu (akvizici) jsou nerovnoměrné (rozdíly mezi typem knihovny a jejím financováním - univerzitní či velké krajské knihovny jsou podporovány jinak než menší městské) a mnohdy nižší než v jiných zemích. Tím se zmenšuje i množství titulů a moderních informačních zdrojů, které můžou knihovny pro své uživatele zakoupit. Výdaje německých knihoven jsou např. dvakrát a leckdy i třikrát vyšší než knihoven v ČR a SR a ve všech velikostních kategoriích se přibližují hodnotě 7 Kč (0,3 EUR) na jednu výpůjčku. Výdaje domácích knihoven se pohybují v rozmezí od 2,60 Kč do 4,10 Kč na výpůjčku. Určitou výjimku tvoří největší knihovny v ČR a SR, kde se výdaj na nákup knihovního fondu na jednu výpůjčku 5,60 Kč (0,22 EUR) alespoň částečně přibližuje průměrné hodnotě BIX. Největší inspirací pro vznik českého benchmarkingu byl právě německý projekt BIX – Bibliotheksindex, který byl zahájen v roce 1999 s podporou Berstelmannovy nadace. BIX je rozpracován pro dva rozdílné typy

²⁹ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 6.

DRM ochrana. *EKnihovna.cz* [online]. [cit. 2021-8-4]. Dostupné z: <https://www.eknihovna.cz/drm-ochrana/>

³⁰ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 15–16.

POŘÍZKOVÁ, Lenka. Půjčování e-knih. *Biblio Literární noviny: časopis pro čtenářskou veřejnost - o knihách ze všech stran*. Praha: Litmedia, 2016, 3(8), s.24–25.

knihoven: pro veřejné knihovny provozované obcí a pro vědecké knihovny. V roce 2015 se zúčastnilo projektu BIX 146 veřejných knihoven a 64 vědeckých knihoven.³¹

E-výpůjčky jsou v Německu celkově mnohem rozšířenější než u nás. Jako argument nemůže posloužit prostý fakt, že Německo má téměř osmkrát víc obyvatel než Česká republika (kolem 82 milionu v porovnání s našimi 10,6 miliony obyvatel). E-knih se zde totiž půjčuje řádově více i v přepočtu na počet obyvatel. Např. za rok 2016 německé veřejné knihovny evidovaly 20,2 mil. e-výpůjček. V Česku službu elektronických výpůjček v tu dobu poskytovalo 90 knihoven a počet uskutečněných e-výpůjček byl jen 49 475. Zároveň došlo k propadu výpůjček klasických dokumentů o téměř 2 miliony a tento pokles půjčování e-knih nemohlo a nemůže dorovnat. Aby to bylo možné a e-půjčování bylo srovnatelné s tím v Německu, musely by knihovny ročně vykázat okolo 2,6 milionů e-výpůjček.³²

Příčinami rozdílu v e-půjčování mohou být:

- omezená nabídka e-knih pro půjčování v knihovnách
- roztržitost nabídky e-knih pro půjčování
- absence modelu výhodného pro knihovny a jednoduchého technického řešení e-výpůjček
- bariéry půjčování e-knih (hlavně legislativní, viz podkapitola výše)
- konzervatismus uživatelů a malá propagace nabídky e-půjčování
- výdaje na akvizici e-knih (jak je uvedeno výše, prostředky jsou nižší než v zahraničí)³³

Dále jde také o odlišný systém, který německé a české knihovny používají. Většina německých veřejných knihoven používá pro půjčování e-knih systém Onleihe. Ten obsahuje přes 319 000 dokumentů (knihy, videa, časopisy, články atd.) zatímco český systém eReading.cz jen 3600. Do německého Onleihe je navíc zapojeno přes 3000 knihoven zahrnující i vybrané švýcarské, rakouské, italské a francouzské knihovny. Systém spravuje firma EKZ Gruppe, která vnikla na základě iniciativy sdružení knihoven a má sloužit pro jejich podporu. Oproti tomu, jak již bylo řečeno, v ČR žádný plnohodnotný podpůrný systém

³¹ RICHTER, Vít. Bariéry půjčování elektronických knih ve veřejných knihovnách ČR. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2018, 70(5), s. 163–167 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z:

<https://www.svkkl.cz/ctenar/stahnout-pdf/79>

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

nebo centrální zdroj stále není a nabídka je tak silně roztržena. Vedle již zmíněného eReading.cz existuje např. Flexibooks, Bookport, Levná knihovna a EBSCO eBook. Všechny zmíněné databáze jsou placené, objevují se ale i bezplatné zdroje v režimu Open Access a Public Domain. Chybí také nabídka jiných druhů elektronických dokumentů, jako např. zvukové záznamy, videa, výukové materiály atd.³⁴

Při vytváření systému, který by byl podobný tomu německému, narazíme opět na nevyjasněnou legislativu, která jasně nedefinuje např. povinné odevzdání elektronických publikací. Uskutečnění plánu na vybudování a provoz systému pro půjčování e-knih v gesci Národní knihovny troskotá na jisté laxnosti Ministerstva kultury i samotné NK. Ta dnes systematicky na celostátní úrovni neshromažďuje, ani podobným způsobem nezpracovává a nezpřístupňuje e-dokumenty (ať už knihy či periodika). S pevně danou technickou infrastrukturou by NK měla oprávnění k jednání s držiteli práv a tedy sjednávání licenčních smluv a zároveň by mohla fungovat jako výchozí zdroj informací o dostupných e-publikacích.³⁵

2.3 Opodstatněnost e-knih v knihovnách a první projekty na digitalizaci

Někteří odpůrci elektronických knih zpochybňují jejich místo v knihovnách. Tuto otázku si ovšem kladou i knihovny samy. Reagují ale na přání svých uživatelů, snaží se jim tak přiblížit a tím si je udržet, případně přilákat uživatele nové. Zpřístupňování elektronických knih se tak jeví jako logický krok v uzpůsobování služeb např. handicapovaným uživatelům, ale i při celkovém rozšiřování služeb. V roce 2008 se Městská knihovna v Praze rozhodla zdigitalizovat díla Karla Čapka a zpřístupnit je svým uživatelům jako do té doby u nás nepřiliš známé a populární e-knihy. Vzhledem k tomu, že se jedná o veřejnou knihovnu, kde je předpoklad zastoupení hlavně neodborné veřejnosti, rozhodli se zaměřit se na beletrii.³⁶

Nejednalo se však o jejich první počín na poli digitálního zpřístupňování fondu, jelikož již roku 2005 vznikl projekt HISPRA, který byl však zaměřen na odbornou literaturu.

³⁴ RICHTER, Vít. Bariéry půjčování elektronických knih ve veřejných knihovnách ČR. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2018, 70(5), s. 163–167 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkk.cz/ctenar/stahnout-pdf/79>

³⁵ Tamtéž.

³⁶ BAJO, Kateřina a VOJÍŘOVÁ, Kateřina. Netřeba se bát – elektronické knihy Městské knihovny v Praze. In: *Knihovny současnosti 2010: sborník z 18. konference, konané ve dnech 14.–16. září 2010 v Seči u Chrudimi*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2010. ISBN 978-80-86249-59-9, s. 68–70.

Po čtyřech měsících spolupráce s Českým národním korpusem, Společností bratří Čapků a Památníkem Karla Čapka ve Strži byl projekt Karel Čapek on-line hotový a do elektronické formy bylo převedeno 53 děl. Za tento projekt získala knihovna ocenění Knihovna roku, které uděluje Ministerstvo kultury. Na tento úspěch knihovna navázala dalšími projekty, jako např. Božena Němcová on-line nebo Sherlock Holmes, obsahující české překlady všech povídek sira Arthura Conana Doylea. Městská knihovna v Praze, která zahájila proces digitalizace hned na počátku 21. století, se tak řadí mezi první průkopníky elektronických knih u nás.³⁷

Knihovny pochopitelně musí být schopny poskytnout uživatelům služby, které oni požadují, právě ve chvíli, kdy je o ně zájem. Částečně na nové požadavky knihovny zareagovaly v roce 2007. Tehdy v Evropě vznikla služba eBooks on Demand (EOD), která navazovala na projekt z roku 2006 s názvem Digitization on Demand (digitalizace na objednávku). Zapojené knihovny vytváří určitou centrální infrastrukturu pomocí včleněného odkazu do interního katalogu. Tím mohou „na vyžádání“ a za poplatek poskytnout uživateli zdigitalizované kopie autorsky nechráněných monografií. Z právního hlediska jde tedy o volná díla, která již nejsou nijak chráněna proti kopírování nebo zneužití, což ale pochopitelně neplatí o všech elektronických dokumentech. EOD u nás zprostředkovává Národní technická knihovna (NTK). Zapojilo se do něj přes 40 knihoven z 12 evropských zemí. Mezi ty české patří NKČR, NTK, Vědecká knihovna, Knihovna akademie věd, a mnoho dalších.³⁸

2.4 Problematika spojená s půjčováním

Aby se zamezilo pirátskému šíření textů po síti, měli knihovny fungovat jako výchovný subjekt, který legálním půjčováním e-knih určitým způsobem vede své uživatele k respektování autorského zákona a principu duševního vlastnictví.³⁹

³⁷ BAJO, Kateřina a VOJÍŘOVÁ, Kateřina. Netřeba se bát – elektronické knihy Městské knihovny v Praze. In: *Knihovny současnosti 2010: sborník z 18. konference, konané ve dnech 14.–16. září 2010 v Seči u Chrudimi*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2010. ISBN 978-80-86249-59-9, s. 68–70.

³⁸ *Národní technická knihovna: eBooks on Demand (EOD)* [online]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné z: <https://www.techlib.cz/cs/2939-ebooks-on-demand>

ŽABIČKA, Petr. eBooks on Demand – elektronické knihy na vyžádání. *Knihovny současnosti 2007: sborník z 15. konference, konané ve dnech 11.–13. září 2007 v Seči u Chrudimi*, Brno: Sdružení knihoven ČR, 2007. ISBN 978-80-86249-44-5, s. 181–183.

³⁹ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 22.

Knihovny dnes mají prakticky tři možnosti, jakými mohou svým uživatelům poskytnout elektronickou výpůjčku. Mohou ji poskytovat buď přímo se zapůjčením čtecího zařízení, nebo pomocí stažení z internetu (např. z odkazu v katalogu jak bude uvedeno níže) nebo pomocí off-line přístupu (princip stažení omezeného množství knih pomocí přihlašovacích údajů – Bookport).⁴⁰

Při přípravě služby e-výpůjček se musely sledovat dva hlavní cíle:

1. Vypůjčení e-knihy musí být pro čtenáře velmi jednoduché a zároveň je nutné vše připravit tak, aby čtenář půjčování e-knih považoval za službu knihovny
2. Čtenář musí mít službu k dispozici kdykoli, a tím nebyl vázán na svou knihovnu a její otevírací dobu (to se v počátcích ukázalo i jako nevýhoda, jelikož díky tomu čtenáři nepotřebují osobně dojíždět do knihovny. Knihovnám proto chyběla okamžitá zpětná vazba a musely provádět mezi svými čtenáři průzkumy).

Důležitou součástí příprav všech knihoven, které před několika lety začaly používat novou službu, bylo i zaškolení všech pracovníků, kteří musí být v případě dotazů schopni odpovědět, a pochopitelně vytváření manuálů pro čtenáře a také propagačních materiálů. Aby měl uživatel usnadněný přehled o nabízených e-knihách, bylo nutné provázat tuto nabídku s elektronickým katalogem knihovny, jelikož v něm nejčastěji probíhá samotný proces výpůjčky.⁴¹

Díky možnosti „prokliku“ a půjčení přes katalog, vidí čtenář přehled e-výpůjček ve svém čtenářském kontu stejně jako výpůjčky ostatních dokumentů z fondu knihovny, čímž je e-výpůjčka velmi jednoduše proveditelná v rámci několika kliknutí a pár vteřin. Postačí najít knihu, souhlasit s uvedenými podmínkami, odkliknout výpůjčku, stáhnout e-knihu a hned může číst.

Společně s výpůjčkami e-booků se stává standardem i půjčování mobilních čtecích zařízení – e-čteček. NTK již několik let (konkrétně od roku 2012) nabízí svým uživatelům

⁴⁰ RICHTER, Vít. Čtení, získávání a využívání e-knih a audioknih v roce 2018. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2019, 71(4), s. 130–132 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svklk.cz/ctenar/detail/166>

⁴¹ ŠEDÁ, Marie. *Knihovna pro všechny: sborník ze semináře konaného ve dnech 12.–13.5.2015 v Městské knihovně Havířov*. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, 2015. ISBN 978-80-7054-221-7, s. 98–99.

čtečky Kindle a PocketBook a tuto službu shledává nad očekávání úspěšnou.⁴² Nedá se však přesně určit, která knihovna s touto službou přišla v ČR jako první. Jisté ale je, že průlom v souvislosti s elektronickými knihami a čtecími zařízeními v knihovnách nastal v roce 2011 na konferenci Inforum po vystoupení Jany Matějkové a Jiřího Pavlíka, jejichž příspěvek se věnoval elektronickým knihám na Univerzitě Karlově v Praze.⁴³

Největším poskytovatelem e-vypůjček prostřednictvím českých a slovenských knihoven je společnost Palmknihy-eReading, která koncem roku 2018 nabízela k prodeji 21 038 titulů e-knih, z toho 7071 bylo možné zprostředkovat prostřednictvím knihoven. Společnost vznikla v roce 2016 spojením dvou serverů: Palmknihy a eReading.cz. První ze jmenovaných vznikl již kolem roku 1999. Druhý vznikl v roce 2011 jako první se specializací čistě na trh s elektronickými knihami a jejich příslušenstvím. Pět let vedle sebe tyto servery existovaly a nakonec se jejich tvůrci po velkých konkurenčních bojích rozhodli spojit síly navíc s podporou největší mediální společnosti v ČR, Albatros Media a.s, která již byla většinovým vlastníkem eReadingu, a spojením se tak stala i vlastníkem Palmknih. Albatros měl vzhledem k hrozícímu krachu a finančním problémům Palmknih velmi snadnou možnost odkupu.⁴⁴

Zajímavostí ve spojitosti s Palmknihami a eReadingem je také odlišný názor jejich původních zakladatelů, v prvním případě Jiřího Vlčka a Martina Liperta v případě druhém, na samotné půjčování e-knih.

Vlček nebyl apriorní zastávce půjčování e-knih. Neviděl v něm perspektivu a pro nakladatele se podle něj nevyplácelo z mnoha důvodů. Např. z důvodu finanční ztráty, jelikož za půjčenou e-knihu dostali jen malou část toho, co by jinak utržili v případě prodeje. Další komplikace spatřoval v technologických a smluvních problémech a v neposlední řadě i malém

⁴² ŘÍMANOVÁ, Radka a ŠATAVOVÁ, Lenka. E-čtečky v českých knihovnách. In: *Knihovny současnosti 2013: sborník z 21. konference, konané ve dnech 10. až 12. září 2013 v areálu Univerzity Palackého v Olomouci*.

Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2013. ISBN 978-80-86249-68-1, s. 95–97.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ RICHTER, Vít. Čtení, získávání a využívání e-knih a audioknih v roce 2018. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2019, 71(4), s. 130–132 [cit. 2021-04-20]. [online].

O nás [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z <https://www.palmknihy.cz/o-nas>

zájmu ze strany čtenářů (zde je nutno podotknout, že tento Vlčkův názor pochází z roku 2015).⁴⁵

Lipert měl na rozdíl od Vlčka dojem, že čtenáři nebudou ochotni kupovat e-knihy kvůli jejich vysoké ceně (v roce 2013 se pohybovala v rozmezí 160–250 Kč). Proto přemýšlel jakým způsobem trh rozhybat. Půjčování a později i spolupráce s knihovnami, které by si předplácely „balíky“ s e-knihami, se zdálo být vhodnou cestou. Lipert se nakonec ukázal být tím, kdo lépe vyhodnotil budoucnost e-výpůjček, vzhledem k jejich rostoucí oblíbě.⁴⁶

Do projektu e-půjčování bylo počátkem roku 2019 zapojeno dokonce 126 knihoven. Rok před tím bylo do projektu zapojeno 136 knihoven, které nabízely 7897 titulů 196 nakladatelství. Zájem o tuto službu mezi uživateli knihoven v daném roce výrazně vzrostl, a to o 59 % na celkový počet 39 631 e-výpůjček. Následoval však menší pokles.⁴⁷

Počet e-výpůjček se ale v průběhu let neustále navyšoval:

- 2018 – 36 631
- 2017 – 25 326
- 2016 – 21 890
- 2015 – 15 099
- 2014 – 3 530⁴⁸

Za rok 2020 knihovny vykazují nárůst téměř na dvojnásobek (nepochybná souvislost s pandemií). Možnost e-výpůjček celkem 8471 dostupných titulů, v rámci projektu půjčování e-knih společnosti Palmknihy-eReading, nabízelo 144 knihoven. Celkový počet provedených e-výpůjček stoupl na 59 342. Je jasné, že zájem o alternativní čtení v podobě e-knih

⁴⁵ *Je možné půjčovat e-knihy? Dilia a Národní knihovna podaly trestní oznámení* [online]. [cit. 2021-8-9].

Dostupné z: <https://www.lupa.cz/clanky/je-mozne-pujcovat-e-knihy-dilia-a-narodni-knihovna-podaly-trestni-oznameni/?fbclid=IwAR04EfN4Yoa-vnwScVB3BMQ902ihKONPiX-i--RAqo38e1Yt-qmiboYQ4wc>

⁴⁶ *V Česku startují půjčovny e-knih, čtení má být díky nim levnější* [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné

z: <https://www.lupa.cz/clanky/v-cesku-startuji-pujcovny-e-knih-cteni-ma-byt-diky-nim-levnejsi/>

⁴⁷ RICHTER, Vít. Čtení, získávání a využívání e-knih a audioknih v roce 2018. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2019, 71(4), s. 130–132 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z:

<https://www.svkk1.cz/ctenar/detail/166>

⁴⁸ Tamtéž.

i audioknih bude z dlouhodobého hlediska stoupat. Prioritou knihoven by tedy mělo být to, aby i pro tuto oblast vydavatelské produkce garantovaly rovný přístup všem bez rozdílu. Zároveň by ale nemělo jít o vnucovanou službu a spíše by měla být jen rozšířením standardních výpůjčních služeb a komplementem k plnohodnotnému knihovnímu fondu.⁴⁹

2.5 Vydávané verze elektronických knih

Mezi dnešní významné prodejce e-knih, kteří knihovnám poskytují e-knihy k výpůjčce, patří specializované e-knižní obchody jako již zmiňované Palmknihy-eReading, nebo tradiční on-line knihkupectví jako Kosmas.cz, Knihcentrum.cz, Martinus.cz a nakladatelské weby jako Flexibooks.cz či Grada.cz. Nakladatelství Grada provozuje model měsíčního předplatného na www.Bookport.cz, kde je k dispozici převážně produkce tohoto vydavatele.⁵⁰

Verze elektronické knihy pro individuálního čtenáře se liší od té, která bývá produkována pro knihovny. V prvním případě se jedná o nákup souboru s DRM ochranou, což umožňuje zobrazení knihy pouze na jednom čtecím zařízení. Knihovny naopak dávají přednost univerzálnímu zpřístupňování titulů ideálně přes předem definovanou množinu IP adres pro pokud možno neomezené množství čtenářů.⁵¹

Kromě licencovaných elektronických knih s placeným přístupem se ale lze k těmto dokumentům dostat prostřednictvím různých nezávislých projektů, které zprostředkovávají kolekce knih v elektronické podobě bezplatně. K největším vydavatelům elektronických knih patří v současné době společnosti Springer, Elsevier, John Wiley & Sons, Taylor & Francis, Oxford University Press a další. Tato vydavatelství své tituly rovněž zpřístupňují, a to na svých dobře známých platformách, které zahrnují obvykle také elektronické časopisy a další zdroje. Větší množství dokumentů přinášejí ve svých službách „agregátoři“⁵². Často se jedná

⁴⁹ RICHTER, Vít. Čtení, získávání a využívání e-knih a audioknih v roce 2018. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2019, 71(4), s. 130–132 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z:

<https://www.sckn.cz/document/download/f7f483488aef3dd5901034a968b8e359/>

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ FABIÁN, Ondřej. *Elektronické informační zdroje* [online]. [Česko] : [nakladatel není známý], [2012?] [cit. 2021-04-20], s. 143.

⁵² InSTITUTE, centrum či zkratka zprostředkovatel umožňující obvykle na komerční bázi uživatelům online přístup k centralizovaným informačním zdrojům, nejčastěji ve formě databází.

o kolekce čítající řádově tisíce titulů. K největším službám tohoto typu patří ebrary, eBooks Ebsco apod.⁵³

2.6 Výhody elektronické formy publikování pro knihovny a jejich uživatele

Forma e-publikování má pochopitelně své nepopiratelné výhody, jako:

- přístup do obsahů databází pro libovolné množství uživatelů najednou
- úspora nákladů (knihovna kupuje pouze jeden exemplář)
- již zmíněná úspora prostoru v knihovně
- odpadá agenda spojená s půjčováním knih
- možnost rychlého plnotextového vyhledávání jak v jednotlivých elektronických knihách, tak v rámci jejich kolekcí
- rozvržení textu do samostatných kapitol, volba velikosti a typu písma
- pohodlná možnost uložení kapitol či celé elektronické knihy
- možnost tisku potřebných stran, kapitol či celé elektronické knihy nebo jen jejich zvýraznění
- kniha nemůže být odcizena nebo poškozena (odcizení je diskutabilní - ilegální stahování = ušlý zisk)
- možnost čtení na moderních čtečkách nebo dalších mobilních zařízeních.⁵⁴

2.7 Legislativní problémy spojené s elektronickými knihami a digitalizací

V počátcích digitalizace se jednalo zprvu pouze o volná díla, která již nepodléhala autorskoprávní ochraně.

⁵³ FABIÁN, Ondřej. *Elektronické informační zdroje* [online]. [Česko] : [nakladatel není známý], [2012?] [cit. 2021-04-20], s. 143.

⁵⁴ Tamtéž, s. 142.

Z pohledu autorského zákona dalším typem dokumentu, u kterého pro knihovny nevznikal např. v rámci digitalizace vlastních fondů jakýkoliv právní problém, bylo tzv. osiřelé dílo. Jsou to ta díla, u kterých autor nikdy nebyl veřejně znám, případně bylo dílo zveřejněno anonymně či nebylo zveřejněno vůbec. U těchto děl sice přetrvává autorskoprávní ochrana, není u nich ale možné určit totožnost nositele práv nebo není možné zjistit místo jeho aktuálního pobytu. Takových děl se v evropských knihovnách nachází miliony, podle odhadů především těch literárních, napsaných v průběhu 20. století a na začátku 21. století. Přesto bylo zapotřebí udělit knihovnám a celkově veřejným institucím povolení k jejich využití. K tomu již slouží směrnice 2012/28EU z roku 2012, která stanovuje společná pravidla pro digitalizaci a on-line zveřejnění osiřelých děl. Ta jsou od té doby evidována v jednotné celoevropské databázi.⁵⁵

Problémem stále zůstává nedořešená legislativa e-knih jako takových v České republice, i v celé Evropské unii, ačkoliv v mnoha evropských zemích jsou na tom již e-knihy právně lépe. V ČR šlo především o nevyjasněný právní rámec půjčování e-knih ve veřejných knihovnách. Pro elektronické dokumenty doposud neexistuje žádný zvláštní zákon či nařízení a podléhají stejným právním úpravám jako ostatní dokumenty. Verze autorského zákona platného v České republice neumožňuje vznik oficiální bezplatné digitální knihovny (od toho je služba elektronické dodávání dokumentů – EDD). Novelizace autorského zákona z roku 2019 se bohužel týkala pouze specifikace výjimek z výlučných autorských práv a některých dalších práv s tím souvisejících. Šlo o upřesnění možností zhotovování rozmnoženin chráněných děl ve vhodně upravených formátech (tedy i v podobě e-knih a audioknih), které by byly přístupné nevidomým a zrakově postiženým osobám, případně osobám s poruchami učení.⁵⁶

Knihovny se při půjčování e-knih musí tedy i nadále řídit § 18 autorského zákona, který se týká sdělování díla veřejnosti, nikoliv rozšiřování či půjčení. Pokud knihovna půjčuje dílo v hmotné podobě, zákon tím neporuší, protože se jeho koupí vyčerpává autorovo právo na jeho rozšíření. Jelikož ale e-kniha nemá hmotnou podobu, toto ustanovení se na ni

⁵⁵ *Databáze osiřelých děl* [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Orphan_works/leaflets/orphan_work_brochure_cs.pdf

⁵⁶ *Novela autorského zákona* [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/zmeny-v-legislative/vyslo-ve-sbirce-zakonu/novela-autorskeho-zakona>

nevztahuje, a „pouhým“ sdělením veřejnosti se autorovo právo nevyčerpá a případným půjčováním by knihovna autorovo právo porušila. Soudní dvůr v nizozemském Haagu ve věci žaloby, kterou již v roce 2016 podalo Vereniging Openbare Bibliotheken (sdružení všech veřejných nizozemských knihoven) rozhodl, že jelikož jsou znaky půjčování tištěných i elektronických dokumentů víceméně srovnatelné, členské státy EU by se měly dívat na oba typy výpůjček stejně a pro oba by se měl používat právě výraz půjčování. I tak se stále vyjednávají speciální licenční smlouvy, jelikož soud zároveň uvedl, že se mohou stanovit dodatečné podmínky pro ochranu autorských práv. Pokud chce tedy knihovna e-knihy půjčovat, musí je např. sama zakoupit a nemůže sama ze své iniciativy vytvořit kopii bez souhlasu nositele práv (z důvodu nevyčerpanosti práv, jak je uvedeno výše).⁵⁷

Pro rozvoj prodeje e-knih byla nepříznivá rozdílná sazba DPH (21 %), která znevýhodňovala elektronickou knihu oproti fyzické (10 %). Tato sazba byla u e-knih i audioknih platná do 1. 5. 2020, kdy se díky novele zákona o DPH, přijaté již v roce 2019, oba typy knih nově zařadily do snížené 10% sazby a došlo tak k jejich zrovnoprávnění s tištěnými knihami. Zásahu na snížení sazby má Svaz českých knihkupců a nakladatelů (SČKN), který po několika letech uspěl se svým návrhem zákona č. 256/2019 Sb., kterým se změnil původní zákon č. 112/2016 Sb.⁵⁸

2.8 Digitální knihovny, archivy a databáze

Již citovaný výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví definuje digitální knihovny jako integrovaný, často plně a otevřeně dostupný systém zahrnující soubor elektronických informačních zdrojů a služeb umožňující získávání, zpracovávání, vyhledávání a využívání informací v tomto systému uložených. Zkoumání digitálních knihoven propojuje mnoho vědních disciplín a profesí, pochopitelně zejména

⁵⁷ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 21.

Výpůjčku elektronické knihy (e-book) lze za určitých podmínek postavit na roveň výpůjčce tradiční knihy [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/docs/legislativa/soudni-dvur-eu-tiskova-zprava-c.-123-16>

⁵⁸ RICHTER, Vít. Čtení, získávání a využívání e-knih a audioknih v roce 2018. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2019, 71(4), s. 130–132 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkk.cz/ctenar/detail/166>

z oblasti počítačové techniky, informačních a knihovnických služeb, oblasti kulturního dědictví, vzdělání apod. Digitální knihovny slouží zároveň jako podpora pro tyto obory. Ve svých počátcích bývaly nazývány elektronickými, virtuálními, případně knihovnami bez zdí. Velice často mají digitální knihovny multimediální obsah. Problémem digitálních knihoven je zajištění dokumentů proti zneužití, ale zároveň jejich zpřístupňování. Zároveň nesmí samy knihovny zveřejňováním dokumentů porušovat zákon v rámci nadstandardních služeb, které digitální knihovny představují, a měly by fungovat jako jakýsi prostředník v legálním přístupu k elektronickým dokumentům.⁵⁹

Digitálním archivem se rozumí organizovaná sbírka digitálních dokumentů shromážděná za účelem jejich dlouhodobého uchování. Může se jednat o digitalizované dokumenty, tj. tištěné druhy dokumentů převedených do digitální podoby, nebo o dokumenty vytvořené již jako digitální.⁶⁰

Původně se jednalo především o snahu zachovat a zpřístupnit historické fondy, proto by se dalo říct, že historie e-knih v knihovnách souvisí právě se zrodem digitálních knihoven. Dnes je záběr digitalizace mnohem širší. Digitalizace je ale, byť se to nezdá, ekonomicky velmi náročná, kvůli nákladům na nové vybavení (například novější hardware či software, aplikace, prostředky pro vizualizaci apod.). Avšak vedoucí pracovníci knihoven se shodují na tom, že prvotní nutnost vysoké investice pro knihovny nebyla nakonec problémem, vzhledem k tomu, že měli možnost zažádat o státní grant, který jim pomohl alespoň částečně dorovnat případné deficity v rozpočtu, a do budoucna se vložené peníze vrátily např. z poplatků nově přihlášených čtenářů, které nalákaly právě nové služby.

Digitální knihovny jsou výsledkem technologické revoluce ve výpočetních, telekomunikačních a informačních systémech započaté již v roce 1965 (prakticky však již po druhé světové válce). S rokem 1965 je spojené vydání knihy J. C. R. Licklidera, *Libraries of the Future* (Knihovny budoucnosti).⁶¹

⁵⁹ RESSLER, Miroslav, ed. *Informační věda a knihovnictví: výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví : výběr hesel v databázi TDKIV*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická, 2006, 161 s. ISBN 80-7080-599-4, s. 29.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ CALHOUN, Karen. *Exploring digital libraries: foundations, practice, prospects*. Chicago, Ill.: Neal-Schuman, c2014, xxix. ISBN 978-1-55570-985-3, s. 1–2.

Licklider byl americký informační vědec a počítačový teoretik působící na MIT (Massachusetts Institute of Technology). Ve své knize se na úvod věnuje ne tak technologickým limitům, které ovlivňují knihovny, jako spíš těm „hmatatelným“, jako jsou samotné tištěné stránky knih nebo i budovy, jelikož je obojí pomíjivé a zničitelné. Poukazuje také na problém s náročným skladováním knih, vyhledáváním knih a informací v nich obsažených nebo se zabývá vhodností jejich uchovávání. Kniha podle něj není příliš vhodným nosičem, tudíž ani samotné kamenné knihovny nejsou ideálními pro uchovávání informací. Vzhledem ke své specializaci vyslovil myšlenku spojení vznikajícího internetového (tehdy ARPANETového) prostředí a knihoven. S technologiemi Lickliderovy doby však nebylo možné podobnou myšlenku uskutečnit a nešlo to ani po následujících 25 let. Skutečná historie digitálních knihoven se začala psát až roku 1991, kdy americká Národní vědecká nadace (National Science Foundation-NSF) začala sponzorovat různé semináře a kurzy, které měly americké knihovny naučit skutečně realizovat a vytvářet digitální knihovny. Pokroku velmi napomohl i rychlý vývoj počítačů a s ním související on-line informační průmysl, který se začal rozmáhat od 70. let.⁶²

Knihovny se na nové systémy velmi rychle adaptovaly, a není proto divu, že se chopily další příležitosti inovace. Nově nabyté možnosti nebyly jedinou silnou motivací k vytváření digitálních knihoven. Těmi dalšími byly tlak na rychlou reakci v důsledku exploze vycházejících (nejen) odborných publikací a zároveň snaha využít příležitostí, které tyto odborné poznatky přinášely, ve firmách a společnostech podporujících vzdělání. Rané americké a britské projekty pro digitální knihovny měly podstatný vliv na jejich následný rozvoj a na dlouhou dobu výrazně určily směr, kterým se digitální knihovny následně vyvíjely. Mezi tyto rané projekty patří např.: britský UK eLib Programme (eLib) a DLI-1 a 2, projekt Knihovny Kongresu American Memory, Project Gutenberg, The Million Books Project apod. Projekty na vznik digitálních knihoven má např. i Indie a Čína. Obě země byly i partnery posledního zmíněného projektu.⁶³

Lidé podílející se na vzniku těchto nových typů knihoven v nich spatřovali šanci na automatizaci tradičních knihoven a nový způsob, jakým knihovny mohou vykonávat svoji činnost. Jedním z nejdůležitějších pozitiv digitalizace byla ekonomická stránka. Skladování informací a dokumentů na počítačích se totiž ukázalo jako mnohem levnější a tedy

⁶² CALHOUN, Karen. *Exploring digital libraries: foundations, practice, prospects*. Chicago, Ill.: Neal-Schuman, c2014, xxix. ISBN 978-1-55570-985-3, s. 2–4.

⁶³ Tamtéž, s. 6–7 a 15–18.

výhodnější, ačkoliv samozřejmě nemusí být vhodné a příjemné pro každého a velká část čtenářů dosud preferuje tištěnou knihu a kamenné budovy knihoven (to bude dále pojednáno v kapitole o audioknihách). Nepopiratelným faktem ale je, že jsou části sbírek (v některých případech i sbírky celé) mnoha knihoven čím dál častěji dostupné on-line a digitální knihovny a „klasické“ jsou čím dál méně rozlišitelné na rozdíl od 90. let, kdy se digitální knihovny začaly objevovat. Některé z digitálních knihoven jsou vlastně druhem centrálního archivu, který poskytuje úložiště digitálního obsahu a své služby prostřednictvím jednotného systému.⁶⁴

Nejznámějším českým projektem digitalizace je Kramerius (<http://kramerius-info.nkp.cz>) a manuscriptorium.cz, které se specializuje na digitalizaci starých tisků. Program Kramerius vznikl v roce 2003 po povodních, během kterých bylo zničeno mnoho historických dokumentů. Ve snaze o nápravu byly pak mikrofilmovány nebo digitalizovány desítky tisíc titulů, které měly nahradit ty zničené nebo poškozené.⁶⁵ Projekt se neustále rozvíjí a v současnosti má tři podskupiny, Kramerius 3, Kramerius 5 a Kramerius 5 NDK-Covid. Společně obsahují zhruba 9 milionů digitalizovaných stran (bez speciální Covid verze, k té níže). Oba „běžné“ systémy, tedy Kramerius 3 a 5, jsou propojeny společným rozhraním, které umožňuje vyhledávání v obou databázích současně. Společné rozhraní umožňuje jak fulltextové vyhledávání, tak vyhledávání pomocí vybraných metadat. Dokumenty jsou postupně propojovány s elektronickým katalogem Národní knihovny ČR. Plný přístup k digitalizovaným dokumentům, u nichž podle autorského zákona ještě nevypršela majetková práva, mají ale pouze registrovaní uživatelé a je pro ně k dispozici na speciálních počítačích Národní knihovny ČR (opět neplatí pro speciální Covid verzi, jejíž provoz byl navíc ukončen k 30. 6. 2021).

NK se celkově snaží o zpřístupňování děl nedostupných na trhu, to znamená monografií, které nejsou 6 měsíců k dispozici na běžném trhu, periodik starších 10 let apod. Takové dílo je zahrnuto v seznamu, který si NK vede. Již od počátku byl tento program

⁶⁴ CALHOUN, Karen. *Exploring digital libraries: foundations, practice, prospects*. Chicago, Ill.: Neal-Schuman, c2014, xxix. ISBN 978-1-55570-985-3, s. 15–18.

⁶⁵ FORSTOVÁ, Eva a VRBENSAKÁ Františka. Tematická struktura digitalizovaných dokumentů v portálu Kramerius. In: SVOBODOVÁ, Eva. *Knihovny současnosti 2010: sborník z 18. konference, konané ve dnech 14.–16. září 2010 v Seči u Chrudimi*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2010. ISBN 978-80-86249-59-9., s. 25. PIÁČEK, Jiří. *Elektronické informační zdroje: Open Access, bibliometrie, autorské právo, citace* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Skripta. ISBN 978-80-244-4109-2, s. 27.

záchranu dokumentů ohrožených degradací jejich papírového nosiče zaměřen na bohemikální periodickou produkci od počátku 18. století až do poválečných let 20. století. O zařazení dokumentu do programu rozhodují kritéria jako stupeň jejich poškození nebo čtenářský zájem. Digitální databáze je rozdělena do tří hlavních skupin: deníky a časopisy s velkým společenským vlivem, regionálně důležitá periodika a jako třetí dokumenty významné pro vývoj určitého oboru nebo specializace. Správné zařazení ale bývá velmi složité, protože titul může během své existence změnit svůj ediční profil, název a mnohdy i nakladatele. Často kolísá i zaměření, kdy se prolíná např. vojenská, politická, historická i literární tematika. Projekt Kramerius je součástí Národní digitální knihovny. Myšlenka založení této databáze vznikla již v roce 2005 a postupně se začala realizovat. Oficiálně vznikla v roce 2012 ve spolupráci Národní knihovny a Moravské zemské knihovny. Financována je z fondů Evropské unie, musí proto dodržovat pevně dané směrnice, uvedené v popisu projektu, a to např. určený počet naskenovaných publikací.⁶⁶

Na sousedním Slovensku byl první digitální knihovnou projekt Zlatý fond deníka SME. Zahájen byl v prosinci 2006 a obsahuje díla slovenských klasiků.⁶⁷

Přehled digitalizace (historických) fondů v ČR poskytuje stránka Registr digitalizace <http://registrdigitalizace.cz/rdcz>.

Příklady digitálních knihoven:

- World Digital Library (WDL) <http://www.wdl.org>
- The European Library <http://www.theeuropeanlibrary.org>
- Europeana <http://www.europeana.eu>
- Gutenberg <http://www.gutenberg.org>
- První digitální knihovna-americký projekt Michaela Harta
- Národní digitální knihovna <http://www.ndk.cz>
- Internet Archive <https://archive.org>;

⁶⁶ PIÁČEK, Jiří. *Elektronické informační zdroje: Open Access, bibliometrie, autorské právo, citace* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Skripta. ISBN 978-80-244-4109-2, s. 26–28.

⁶⁷ JANOVSÁ, Darina. Elektronická kniha - nová výzva pre knižnice. *Knižnica* [online]. 2012, 13(10), s. 14–15 [cit. 2021-04-20]. ISSN 1335-7026. Dostupné z: <http://www.snk.sk/sk/14-o-kniznici/661-archiv-kniznica-2012.html>

Víc než jen klasické dokumenty:

- American history <http://memory.loc.gov>
- Digital Public Library of America (DPLA) <http://dp.la>.⁶⁸

V nedávno nastalé krizi způsobené šířením viru COVID-19 se zájem o elektronické knihy opět navýšil. Knihovny, které byly stejně jako mnoho dalších (nejen) kulturních institucí v době nouzového stavu zavřeny, zaznamenaly velký nárůst v půjčování e-knih. V této době také Národní knihovna v rámci programu Kramerius zpřístupnila (hlavně pro studenty) on-line verze mnoha publikací, ke kterým by se jinak nebylo možné dostat. COVID krize tak ke všemu špatnému přinesla i pozitivum v postupu digitalizace dokumentů. Za 23 dní provozu této speciální databáze se přihlásilo na 140 000 uživatelů, v průměru 5000–6000 denně, z toho 250–300 uživatelů pracovalo současně.⁶⁹

2.9 Speciální hybridní e-knihy

Knihovny běžně pracují s dětskými čtenáři a různými způsoby se je snaží přitáhnout k četbě a zaujmout je. Jelikož se e-knihy snaží prosadit i jako interaktivní prostředek, který má děti nejen přivést ke čtení, ale i k používání nových digitálních technologií, daly by se pro potřeby knihoven využít. U českých dětí nicméně stále v popředí zůstává zájem o klasickou knihu. Souvisí to možná s tím, že trh s dětskými e-knihami doposud není tak rozvinutý, jako trh s tištěnými knihami pro děti, které jsou profesionálně vypravené.⁷⁰

Nakladatelé se nevěnují vydávání e-knih pro děti např. z obav o návrat vynaložených peněz, jelikož je jejich příprava finančně mnohem náročnější než u vydání knih pro dospělé (větší počet ilustrací). Dále pak paradoxně i proto, že nechtějí podporovat děti v používání digitálních médií, které u nich mohou způsobovat poruchy soustředění apod. To platilo až do

⁶⁸PIÁČEK, Jiří. *Elektronické informační zdroje: Open Access, bibliometrie, autorské právo, citace* [online].

Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Skripta. ISBN 978-80-244-4109-2., s. 27–28.

⁶⁹ RICHTER, Vít. *21. konference archivů, knihoven, muzea v digitálním světě 2020: Jak zapojit knihovny do služby Národní digitální knihovny pro zpřístupnění děl nedostupných na trhu (NDK-DNNT)* [online]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/akce-a-projekty/akce-skip/archivy-knihovny-muzea-v-digitalnim-svete>

⁷⁰ SEGI LUKAVSKÁ, Jana. Honba za dotykem: interaktivní e-knihy pro děti. *Lógr*. 2018, 8(29), ISSN 1804-6835. dostupné z: <http://www.logrmagazin.cz/interaktivni-e-knihy-pro-deti/>

nedávna. Albatros Media v roce 2017 přišel s aplikací Booko. Ta je cílená na děti v rozmezí od 2 do 10 let. Zahrnuje tak skupinu předčtenářů a čtenářů-začátečnicků. Aplikace zatím shromáždila něco přes padesát titulů – najdeme v ní například Čapkovu Dášenu, obrázkové knížky Rudolfa Lukeše a Michala Černíka nebo příběhy Ivony Březinové – a jejím přínosem má být mimo jiné i široká nabídka na trhu chybějícího kvalitního a nezávadného digitálního obsahu v českém jazyce pro děti, které nepopíratelně s digitálními přístroji tráví spoustu času. Cílem bylo, aby byl tento čas smysluplně využit a zároveň aby se děti i něčemu přiučily. „Obyčejné“ e-knihy však nebyly pro děti tak atraktivní, jako hry a videa, proto se v aplikaci Booko objevují „obohacené“ (enhanced) ebooky.⁷¹

Ty se teď mohou pyšnit rozpothybovanými ilustracemi, zvukovými efekty a funkcí předčítání přímo z používaného přístroje. Dalším lákavým doplňkem jsou i interaktivní prvky, jako je možnost pohybovat a přemisťovat místa v textu, hraní her, vyplňování kvízu po dočtení knihy apod. Poslední zmíněné slouží hlavně jako aktivátor čtenáře, aby se sám zapojoval do dění. S těmito komplementy ale musí být tvůrce opatrný a neměly by být nadužívány, protože pak může mít dětský čtenář problém s porozuměním ostatnímu textu. Pokud ale jsou včleněny vhodně, jsou skvělou pomůckou k naučení se s novými technologiemi, jak bylo zmíněno výše.⁷²

Jde o inovativní přístup k digitálním technologiím, totiž ten, že digitální knihy mohou za jistých okolností rozvíjet gramotnost dětí. Tady je opět v popředí vhodný výběr e-knihy, dále např. společné čtení rodiče s dítětem, kdy má rodič mimo jiné dohled nad tím, jestli jeho potomek opravdu věnuje pozornost celému textu a ne pouze jeho interaktivním částem, případně tuto pozornost převede správným směrem. Uplatnění této aplikace se dá najít i při cestách, kdy dítě bezpečně zabaví na dlouhou dobu.⁷³

Existují pochopitelně i interaktivní knihy tištěné, které mohou sloužit zároveň jako hračka. Těch je na českém trhu velké množství a jsou stále oblíbenější než ty digitální. Je tudíž jasné, že nabídka digitálních interaktivních knih pro děti je u nás oproti zahraničí mnohem chudší. Začínají se sice pomalu prosazovat, ale jejich budoucí převaze nad tištěnými knihami zatím nic nenasvědčuje. Očividný zájem o interaktivní e-knihy by mohl podnítit

⁷¹ SEGI LUKAVSKÁ, Jana. Honba za dotykem: interaktivní e-knihy pro děti. *Lógr*. 2018, 8(29), ISSN 1804-6835. dostupné z: <http://www.logrmagazin.cz/interaktivni-e-knihy-pro-deti/>

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

autory těch tištěných k dalším experimentům a technologie již nebude onou skrytou hrozbou.⁷⁴

Jelikož mnohé knihovny, jak již bylo řečeno, běžně půjčují čtečky a tablety, mohly by mít předinstalovanou právě výše uvedenou aplikaci Booko případně jiné interaktivní či hybridní e-knihy, které by si půjčovali rodiče malých dětí, kteří je sami nevlastní. Mohlo by to rovněž podporovat vztah dětí ke knížkám a novým typům dokumentů, stejně jako se o to snaží projekt Bookstart, v rámci kterého se předají dárkové knižní sady rodičům novorozenců dětí, kteří o to projeví zájem. Díky tomuto efektivnímu prostředku propagace se může vytvořit budoucí vazba s knihovnou a jejím prostředím i u sociálně slabších rodin.⁷⁵

2.10 E-povinný výtisk

V současné době je nejvíce (ne však jediným) projednávaným problémem spojeným s e-knihami zavedení povinného výtisku i pro ně. Vzhledem k povinnosti nakladatele bezplatně a na vlastní náklady odevzdat příslušným knihovnám (Národní knihovně, Moravské zemské knihovně, Vědecké knihovně v Olomouci, Městské knihovně v Praze a místně příslušné krajské knihovně podle sídla nakladatele) ve lhůtě 30 dnů tzv. povinný výtisk každé vydané knihy (případně periodika), bylo (a stále je) nutné vyjasnit princip odevzdávání tohoto povinného výtisku u elektronických knih. Toto odvětví knižního trhu se totiž velmi rychle vyvíjí, a tudíž je zde podle SČKN předpoklad, že mnohé knihy budou vydávány „pouze“ elektronicky. To by zamezilo Národní knihovně shromažďovat kulturní dědictví a jeho část by tím pádem mohla být ztracena. NK se snažila již v rámci projektu edpilot (celým názvem Dobrovolné uložení elektronických publikací) získat výchozí podklady pro formulaci nového legislativního opatření, které ukládání elektronických dokumentů zákonem upraví, protože jak již bylo několikrát řečeno, tato opatření jsou u nás stále nedostačující (na rozdíl od Německa, Rakouska, Francie, Velké Británie, Nizozemí, Dánska, a dalších zemí). V ČR existuje

⁷⁴ SEGI LUKAVSKÁ, Jana. Honba za dotykem: interaktivní e-knihy pro děti. *Lógr*. 2018, 8(29), ISSN 1804-6835. dostupné z: <http://www.logrmagazin.cz/interaktivni-e-knihy-pro-deti/>

⁷⁵ ČIŽINSKÁ, Barbora a KONVALINKOVÁ, Blanka. S knížkou do života – Bookstart v České republice. In: *Knihovny současnosti 2019: sborník z 27. ročníku konference, konané 10–12. září 2019 na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*. Praha: Sdružení knihoven České republiky, 2019. ISBN 978-80-86249-89-6. Dostupné také z: http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2019/KKS2019/Sbornik_KKS19.pdf, s. 11–12.

„pouze“ zákon o povinnosti odevzdání výtisku monografických publikací a periodik a to tiskový zákon č. 46/2000 Sb. a zákon o neperiodických publikacích č. 37/1995 Sb.⁷⁶

Projekt edpilot fungoval od dubna roku 2011 do roku 2012, a jednalo se čistě o dobrovolné odevzdávání elektronických zdrojů. Téměř okamžitě na něj navázal projekt s názvem e-deposit, který má již rozšířenější cíle a to:

1. Řešení sběru a zpracování knih a periodik v elektronické podobě a to včetně elektronických předloh tištěných publikací, monografií i periodik.
2. Vytvoření nástrojů pro sdílení a zpřístupnění tohoto typu obsahu v knihovní síti České republiky.
3. Dlouhodobá archivace a ochrana tohoto typu dokumentů v systému budovaném v projektu Národní digitální knihovna.
4. Návrh metodiky bibliografického popisu tohoto typu dokumentů.
5. Analýza legislativy v oblasti elektronického povinného výtisku v zahraničí, návrh právní úpravy včetně změn zákona ČR v této oblasti.⁷⁷

Nejnovější návrh SČKN, který zpracovává právě NK společně s Ministerstvem kultury, navrhuje relativně jednoduché odevzdání povinného e-výtisku, a to pomocí speciální webové aplikace. Nakladatelé, kteří ve své nabídce mají elektronické knihy, se k tomuto kroku staví vesměs kladně a ochotně. Čtenáři by pak měli možnost si v prostorech určitých knihoven (výše jmenované) přečíst uvedeným způsobem odevzdanou e-knihu. Přístup by ale byl ve stejné chvíli omezen pouze na jednoho čtenáře. Od prosince 2020 je však vše ve fázi přípravy a plánování a testování. Očekává se, že by mohl e-deposit fungovat od roku 2022. Záleží nicméně na rychlosti, v jaké bude přijat zmiňovaný nový zákon, který se v současnosti projednává, a na jehož schválení stojí další fungování programu.⁷⁸

⁷⁶ *Dobrovolné uložení elektronických publikací* [online]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné z: <http://edpilot.nkp.cz/wp/>

⁷⁷ STOKLASOVÁ, Bohdana. eDeposit – aktuální informace o připravenosti NK ČR k přejímání elektronického povinného výtisku. In: *21. konference archivů, knihovny, muzea v digitálním světě 2020* [online]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/akce-a-projekty/akce-skip/archivy-knihovny-muzea-v-digitalnim-svete>

⁷⁸ Tamtéž.

3 AUDIOKNIHY

Audioknihy jsou dle terminologického slovníku zvukové záznamy mluveného slova (textu knihy, povídky, příběhu, odborného nebo učebního textu, divadelní hry apod.). Ačkoliv jsou audioknihy nebo zvukové knihy součástí knihoven již od poloviny 20. století a mohlo by se zdát, že jsou již plně etablované, není tomu úplně tak. Jak bude rozebráno níže, vývoj a změny v typech nosičů staví knihovny stále před nové výzvy. Jaká ale byla cesta audioknih do našich knihoven a mají v nich vůbec i nadále své místo?⁷⁹

Americký esejista a kritik Sven Birkerts kupříkladu viděl v audioknihách ohrožení, domníval se, že způsobí pokles toho, co nazval soustředěnou pozorností nebo „hlubokým čtením“. Poslech dle Birkertse totiž mj. potlačuje „vnitřní hlas čtenáře“, který vyvolává tištěná stránka a příběh je prostřednictvím externího vypravěče vlastně předem interpretován.⁸⁰

3.1 Historie audioknih v zahraničí

V USA jsou na rozdíl od Evropy audioverze knih mnohem rozšířenější a oblíbenější. Mají tam ostatně dlouhou tradici. Už ve 30. letech 20. století totiž americký Kongres schválil projekt zaměřený na nevidomé a v rámci něj se měly nahrávat tištěné knihy do zvukové podoby na tehdy dostupné nosiče. Tyto nahrávky pak až do 70. let fungovaly hlavně jako edukační prostředek pro nevidomé děti, avšak daly se půjčit i v hudebních odděleních vybraných knihoven. Důležitým prostředkem pro rozvoj audionahrávek byl rozhlas, kde se daly poslouchat zdramatizované texty nebo četba na pokračování.⁸¹

Inovace v podobě gramofonových desek našla využití především u hudebních nahrávek, neboť k záznamu delší sekvence mluveného slova neměly dostatečnou kapacitu.

⁷⁹ RESSLER, Miroslav, ed. *Informační věda a knihovnictví: výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví: výběr hesel v databázi TDKIV*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická, 2006, 161 s. ISBN 80-7080-599-4, s. 7.

RUBERY, Matthew, ed. *Audiobooks, literature, and sound studies*. New York: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-88352-8, s. 92.

⁸⁰ Tamtéž, s. 3–15.

Poslech audioknih sice vyžaduje jinou úroveň koncentrace (podle některých spíše nekoncentrace) než četba tištěných knih, faktor koncentrace by však neměl hrát v posuzování kvality poslechu a četby roli.

⁸¹ JURIGA, Tomáš. Jak se čte ušima. *Literární noviny*. 2009, 20(14), 11. ISSN 1210-0021.

První záznamy mluveného slova zahrnovaly zábavná vystoupení, politické projevy a možná překvapivě reportáže ze sportovních utkání. Už v průběhu 10. let 20. století se ovšem objevovaly myšlenky vytvoření poslechových programů, které měly nalézt využití ve výuce a zvýšit tak zájem studentů o jinak pro ně nezábavné předměty.⁸²

Větší rozmach audionahrávek nastal až ve 30. letech 20. století, kdy již bylo možné pořídit delší záznamy minimálně o dvaceti minutách. Právě v této době vznikaly první nahrávky nezkrácených románů ve Velké Británii a Spojených státech, jako částečná reakce na návrat vojáků z války, kteří utrpěli zranění očí a nebyli schopni číst tehdy ne příliš rozšířené Braillovo písmo, stejně jako na mnoho dalších lidí se zrakovým postižením. V USA probíhalo nahrávání pod patronátem Americké nadace pro nevidomé (American Foundation for the Blind – AFB) a také Knihovny kongresu jako projekt Knihy pro dospělé nevidomé. Mezi prvními nahrávkami z roku 1934 se nacházely části Bible, vlastenecké dokumenty jako Deklarace nezávislosti, Shakespearovy hry a sonety, apod. Už tehdy z nahrávek promlouvaly hlasy známých osobností (dokonce Eleanor Rooseveltová namluvila svou knihu *This Is My Story – Tohle je můj příběh*) a to hraje významnou roli v odvětví vydávání audioknih dodnes.⁸³

K rozšiřování knihovny „mluvících knih“ přispěly také další charitativní organizace, např. Americká tiskárna pro nevidomé, která v roce 1936 vydala první nahrávku *Gulliverových cest* od Jonathana Swifta. V Británii se nahrávání chopil Královský národní institut pro nevidomé už ve 20. letech, i zde ale vznikaly nahrávky románů až ve 30. letech (např. *Vražda Rogera Ackroyda* od Agathy Christie). Tehdy se poprvé objevily i myšlenky na první audiotéku. Vyslovil je předseda Výboru pro záznam zvuku Ian Fraser. Od března roku 1939 se stalo pravidelnou součástí vysílacího plánu BBC uvádění adaptací klasických románů, jejichž autoři svá díla sami četli.⁸⁴

⁸² RUBERY, Matthew, ed. *Audiobooks, literature, and sound studies*. New York: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-88352-8, s. 6.

PROCHÁZKA, Jiří Walker a Klára SMOLÍKOVÁ. Slovo chycené v záznamu. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, 69(3). s. 114–116 [cit. 2021-04-20], ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://svkkl.cz/ctenar/archiv/2017>

⁸³ RUBERY, Matthew, ed. *Audiobooks, literature, and sound studies*. New York: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-88352-8, s. 5.

⁸⁴ Tamtéž, s. 6–7 a s. 44.

Zájem široké veřejnosti o nahrávky knih se ještě zvýšil v momentě, kdy se audioknihy začaly objevovat v knihovnách, knihkupectvích a v rámci různých předobjednávkových programů. Samotný pojem audiokniha se ale etabloval až po roce 1994, kdy ho definovala americká Asociace vydavatelů zvuku/audioknih (Audio Publishers Association). Od roku 2002 už audioknihy nejsou závislé na fyzickém nosiči a jsou k dispozici na internetu nebo v knihovnách v digitálních formátech (např. MP3).⁸⁵

Právě masové rozšíření internetu po roce 2005, kdy se stal běžnou součástí českých domácností, bylo jedním z nejdůležitějších impulzů pro znovuoobnovený zájem o mluvené slovo. Velkou výhodou pro dnešní posluchače je i možnost spojení se do komunit na diskusních fórech či sociálních sítích, které pak současně mohou sloužit jako jakási reflexe a zpětná vazba pro tvůrce. Tato forma komunikace v různých podobách dlouhodobě patří k nejpoužívanějším sociálním nástrojům na internetu.⁸⁶

3.2 Vývoj audioknih u nás a jejich cesta do knihoven

Na našem území se pokusy o audionahrávky objevily později, konkrétně šlo o záznamy představení Osvobozeného divadla a příběhů Spejbla a Hurvínka. Přes počáteční očekávatelné problémy, které jsou vždy spojené se začátky něčeho nového a naprosto neznámého, se za několik let povedlo posunout vývoj od kotoučových magnetofonů přes zvukovou knihu na kazetách či od konce 20. století na kompaktních discích (CD) až k dnešnímu formátu MP3, ke kterému se přiklání většina vydavatelů, a to z důvodu délky samotné předlohy. Digitální MP3 formát totiž méně zatěžuje zákazníka, který si díky tomu nemusí kupovat či půjčovat několik nosičů, jako tomu bylo dříve. Momentálně se tedy audioknihy stávají beznosičovými, mj. díky zvýšené oblibě poslechu na chytrých telefonech,

⁸⁵ RUBERY, Matthew, ed. *Audiobooks, literature, and sound studies*. New York: Routledge, 2011. ISBN 978-0-415-88352-8, s. 7–8.

⁸⁶ PLÁČEK, LUKÁŠ. Současné podoby auditivní tvorby na internetu. In: HANÁČKOVÁ, Andrea. *Rozhlasová kritika a současné reflexe auditivní tvorby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-4934-0, s. 177.

tabletech nebo čtečkách knih, a jsou tak zaznamenané jen na internetu, což eliminovalo nutnost vlastnit speciální přístroj pro přehrávání.⁸⁷

Do knihoven se ale mluvené slovo dostalo mnohem dříve a stejně jako v zahraničí byly nejprve spojeny s institucemi a knihovnami pro nevidomé čtenáře. Již v roce 1923 byla v Praze na Klárově při zaopatřovacím a zaměstnávacím ústavu pro nevidomé otevřena první veřejná slepecká knihovna, o kterou se zasloužil nevidomý hudební skladatel Karel Emanuel Macan (více v podkapitole Služby knihoven pro handicapované). V průběhu druhé poloviny 20. století se dostupnost audioknih neustále zlepšovala a především v 90. letech 20. století se začaly objevovat další knihovny pro nevidomé a specializovaná oddělení ve veřejných knihovnách, která slouží nejen handicapovaným čtenářům, ale svůj fond audionahrávek poskytuje i zdravým čtenářům.⁸⁸

Audioknižní fondy jsou stejně jako e-bookové viditelné v knižním katalogu. Některé knihovny rozdělují své katalogy podle typu dokumentu a uživatelé tak mají jednodušší přístup k zvukovým dokumentům případně i elektronickým zdrojům (viz obrázek č. 3), jelikož mohou vyhledávat přímo v databázi obsahující jen audioknihy nebo e-knihy, v závislosti na programu, který daná knihovna používá (CLAVIU, CARMEN, ALEPH, atd.). Vyhledávání audioknih v hlavním souborném katalogu knihoven je samozřejmě možné, uživatel je však nucen pracovat s více záznamy. Jejich počet je možné velice snadno eliminovat tím, že k hledanému termínu připojíme audio (případně audiokniha) nebo zvuk.⁸⁹ Přímá propojenost s dodatkem audiokniha není příliš častá (což je rozdíl oproti e-knihám), když ale uživatel nehledá konkrétní titul, zadáním termínu „audiokniha“ se mu zobrazí všechny, které má knihovna ve svém fondu. Je ale uživatelsky výhodnější a příjemnější vyhledávat přímo v určené databázi.

⁸⁷ RUTOVÁ NINA (ed.). *Soustředění na poslech: sborník zkušeností a inspirací k využití audioknih ve čtenářských klubech i ve vyučování*. [Praha]: Nová škola, [2019]. ISBN 978-80-907624-0-4., s. 15.

Krátká historie audioknih [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: https://blog.audiolibrix.cz/tema/kratka-historie-audioknih/?fbclid=IwAR1GrnPF4Ow2nwpZjSDBPk29BtsOSz8xaZI5fqd_zp3wreqdxKJkgaRpGe4

⁸⁸ JÍCHOVÁ, Veronika. *Audioknihy v pověřených knihovnách Jihomoravského kraje a jejich využití čtenáři* [online]. Brno, 2010 [cit. 2021-08-09]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/adxzm/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Monika KRATOCHVÍLOVÁ, s. 35–36.

⁸⁹ *Audioknihy? A jak je v knihovně najdu?* [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: https://www.knihovnaberoun.cz/wp-content/uploads/2018/03/vyhledavani_audio.pdf

Obrázek 3 Rozcestník katalogu Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně v knihovním programu VERBIS

ON-LINE katalog - Zadání dotazu :

[Jak prodloužit výpůjčky](#) - [Seznam periodik](#) - [Seznam audioknih](#)

Vyhledávat : ve fondu knihovny ?

[Autor](#) začíná :

Název začíná :

[Téma \(PH+kl.slova\)](#) začíná :

Signatura svazku začíná :

Libovolné pole obsahuje :

[Kombinovaný dotaz](#)

ON-LINE katalog - Zadání dotazu :

[Jak prodloužit výpůjčky](#) - [Seznam periodik](#) - [Seznam audioknih](#)

Vyhledávat : ve fondu knihovny ?

[Autor](#) začíná : ve fondu knihovny

Název začíná : na oddělení pro dospělé
na oddělení pro děti

[Téma \(PH+kl.slova\)](#) začíná : ve fondu pobočky

Signatura svazku začíná : ve výměnném fondu

Libovolné pole obsahuje : pouze knihy, mapy a brožury
pouze tituly periodik
pouze společenské hry
pouze elektronické zdroje
pouze audioknihy
pouze brožury

[Kombinovaný dotaz](#)

ín a stiskněte tlačítko HLEDEJ. ? e výsledky bud
o ?). Kliknutím na nadpis pole si v tomto poli.

Obrázek 4 Katalog Městské knihovny Beroun v programu CLAVIUS

Aby ale bylo možné audioknihy takto dohledat, je pochopitelně nutné je zkatalogizovat. K tomu se již mnoho let používají (jako u e-knih) katalogizační pravidla RDA. V katalogizačním záznamu se pak opět za pomoci přesně daných zkratk specifikuje fyzický (nebo dnes již i digitální) typ nosiče. Pro zápis audioknih do katalogu nicméně platí prakticky stejná pravidla jako u tištěných knih či e-knih (tedy zadává se autor, překladatel, apod.), jen jsou doplněny o zvláštní pole 245\$c pro interpreta četby. Do pole 300 se uvádí fyzický nosič, díky čemuž pak uživatel vidí, zda se jedná o CD, MP3, atp., a pole 338 jej zkratkami upřesňuje (např. sq, tedy audiopás je konkretizace pro mluvené slovo zachycené na magnetofonové pásce).⁹⁰

RDA – Typ nosiče – termíny

audio nosiče:	česky (338\$a)	338\$b
	audiokartridž	sg
	audioválec	se
	audiodisk	sd
	zvuková stopa na filmu	si
	audiopás	sq
	audiokazeta	ss
	audiocívka	st
	jiný	sz

Obrázek 5 Pole pro specifikaci nosiče dle RDA

3.3 Způsoby získávání audioknih

S přechodem do on-line prostoru se uživatelé knih snaží najít bezplatnou cestu k dílu. Stejně jako tomu bylo a stále je u hudby a filmů, je tomu tak i u audioknih a elektronických

⁹⁰ *Zvukové záznamy bibliografický popis podle RDA* [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/zvukove-dokumenty-rda>

Jak správně katalogizovat zvukové dokumenty, to je oč tu běží [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: http://repozitar.techlib.cz/record/1216/files/idr-1216_1.pdf

knih. Místo nelegálního stahování je tu možnost levnější investice a to registrace do knihovny, která za uživatele tituly v audioknižní podobě zakoupí a ti si je pak mohou legální cestou půjčit a poslechnout. Tímto způsobem čtenáři zároveň dávají najevo (byť nevědomky) svůj souhlas s principy autorských práv (stejně jako u e-knih) a práce audioknižních nakladatelů nepřichází vniveč. Právní ošetření prodeje a půjčování audioknih je nicméně stále silně nevyhovující. Kvůli tomu tak dosud neexistuje jejich komplexní legální zdroj. Pokud se k nim už zájemce dostane (ne vždy je daný záznam k dispozici), dostupnost může být časově omezená, hudba v záznamu může být ztlumená nebo vystřižená, případně chybí důležité údaje o tvůrčím týmu.⁹¹

Tyto nedostatky částečně redukuje různé neoficiální fanouškovské weby, diskusní fóra či stránky na sociálních sítích, které téměř vždy vedou sami nadšenci do daného tématu a aspoň v rámci svých možností umožňují fanouškům dostat se k mnohdy jinak oficiálně nedostupným nahrávkám, případně zveřejňují své vlastní amatérské záznamy. Poměrně laxní dodržování autorských zákonů u nás (dodržují je pouze oficiální audiovydavatelství či audiotéky), které není dostatečně vymáháno, umožnilo vznik těchto fór a jejich velkou popularitu mezi velkou skupinou lidí.⁹²

Zdroje audioknih můžeme rozdělit na oficiální a neoficiální. Oficiální jsou ty, se kterými reálně spolupracují knihovny, neoficiální jsou pak ty soukromé fanouškovské. Největší vydavatelé audioknih u nás jsou tyto: Albatros Media, Radioservis jako součást Českého rozhlasu (soustředí zejména na klasickou literaturu), nedávno zkrachovalý Bontonland, nejznámější Supraphon, který u nás působí od roku 1932, ale hudebním vydavatelstvím se stal až roku 1961. Snahou vydavatelů audioknih je zaujmout všechny typy posluchačů. Jako audioknihy vznikají nejen tituly bestsellerů, severské literatury, humoristických románů či záznamy divadelních představení, ale i ezoterická literatura,

⁹¹ RUTOVÁ NINA (ed.). *Soustředění na poslech: sborník zkušeností a inspirací k využití audioknih ve čtenářských klubech i ve vyučování*. [Praha]: Nová škola, [2019]. ISBN 978-80-907624-0-4, s. 12.

⁹² PLÁČEK, LUKÁŠ. Současné podoby auditivní tvorby na internetu. In: HANÁČKOVÁ, Andrea. *Rozhlasová kritika a současné reflexe auditivní tvorby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-4934-0, s. 182–183.

naučná, atp. Běžnou praxí bývá, že se vydavatelé snaží dostat na trh knižní vydání i audioknihu zároveň.⁹³

Také Český rozhlas dnes poskytuje knihovnám velkou audiotéku a posluchačům nabízí zdarma ke stažení audioknihy českých autorů (viz podkapitola Národní fonotéka). Snaží se tím zpopularizovat nejen toto nové médium, ale i celkově díla nepřiliš známých autorů. Záznamy jak rozhlasových her, tak právě čteb na pokračování apod., jsou ale problematické kvůli různým omezením vyplývajícím z autorského zákona. Absentující kompletní legální zdroj znamená pro mnohá díla jejich nedostupnost (nedostatečné legislativě u audioknih a e-knih se práce věnuje v příslušných podkapitolách Legislativní problémy spojené s e-knihami/audioknihami). Pokud už ale nahraná díla dostupná jsou, zvyšuje se tím povědomí u širšího okruhu čtenářů a pro děti školního věku je to i příjemné, když začínají se čtením. Spousta posluchačů audioknih navíc uvádí, že právě poslech audioknih je k četbě vrátil. To může posloužit jako protiargument názorům, které přisuzují audioknihám negativní dopad na četbu. I někteří odborníci tvrdí, že audioknihy přímo napomáhají k rozvoji čtenářství.⁹⁴

Motivací pro kvalitní a neotřelé zpracování může být mj. možnost získat ocenění Audiokniha roku, které od roku 2013 každoročně uděluje Asociace vydavatelů audioknih nejlepším audioknihám a interpretům v daném roce.⁹⁵

Velké procento prodaných audioknih míří do knihoven, které tak patří mezi jejich největší odběratele. Díky tomu jsou poměrně stálým zdrojem příjmu pro vydavatele audioknih a dalo by se říct, že přispívají k rozvoji a stabilizaci audioknižního trhu.⁹⁶

⁹³ PROCHÁZKA, Jiří Walker, Klára SMOLÍKOVÁ a Jakub HORÁK. Audioknihy na Světě knihy 2017 - kam se jen podíváš. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, 69(6), s. 229–231 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkk.cz/ctenar/stahnout-pdf/14>

⁹⁴ RUTOVÁ NINA (ed.). *Soustředění na poslech: sborník zkušeností a inspirací k využití audioknih ve čtenářských klubech i ve vyučování*. [Praha]: Nová škola, [2019]. ISBN 978-80-907624-0-4., s. 13–14.

⁹⁵ PROCHÁZKA, Jiří Walker a Klára SMOLÍKOVÁ. Jak vzniká audiokniha? *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, 69(4), s. 154–156 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkk.cz/ctenar/stahnout-pdf/16>

⁹⁶ RUTOVÁ NINA (ed.). *Soustředění na poslech: sborník zkušeností a inspirací k využití audioknih ve čtenářských klubech i ve vyučování*. [Praha]: Nová škola, [2019]. ISBN 978-80-907624-0-4., s. 12.

V říjnu roku 2009 šest studentů Filosofické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně vytvořilo projekt Audioknihy.net, především ve snaze rozšířit audioknihy a celkově zvýšit povědomí odborné i laické veřejnosti o této formě literatury.⁹⁷

Provozovatelé nejen že audioknihy propagují a pomáhají knihovnám s jejich získáváním, ale nahrávají i vlastní audioknihy. Tato vlastní tvorba plus mnoho dalších audioknih je k dispozici na jejich portálu <https://www.audiolibrix.com/cs>. V roce 2014 se totiž Audioknihy.net spojily s druhým podobným portálem [naposlech.cz](https://www.naposlech.cz) pod jednou společnou webovou stránkou.⁹⁸

Mezi další významné oficiální projekty, se kterými reálně knihovny spolupracují, patří Audioteka.cz a SUPRAPHONline. Mezi ty neoficiální např. Knihovna do ucha, která sdružuje sbírku odkazů na auditivní záznamy typu divadelní inscenace, rozhlasová hra, apod. Fanoušky pak spojuje i v diskusním fóru. Dalším webem zabývajícím se mluveným slovem je Království mluveného slova, které svým rozsahem patří mezi největší. Sdružuje kolem 80 tisíc uživatelů a stejně jako Knihovna do ucha obsahuje velké množství odkazů na vybrané tituly, které jsou zde vždy stručně představeny. Samozřejmostí je opět diskusní fórum. Nejobsáhlejším a nejkomplexnějším neoficiálním elektronickým zdrojem obsahujícím informace, názory a odkazy na rozhlasovou tvorbu, je portál Panáček v říši mluveného slova. Vznikl z iniciativy Přemysla Hniličky, divadelního vědce, kritika a rozhlasového historika. Hlavní myšlenkou bylo vytvořit informační zdroj faktografie rozhlasových pořadů, který bude zároveň sloužit jako místo pro odbornou i amatérskou reflexi. Najdeme zde i četné záznamy rozhlasové četby.⁹⁹

⁹⁷ ŠKYTOVÁ, Alžběta. Audiokniha jako „nové médium.“ *Knihovnický zpravodaj Vysočina*. 2013, 13(1). ISSN 1213-8231. Dostupné také z: <http://kzv2.kkvysociny.cz/default.aspx?id=1554>

⁹⁸ *Audioknihy.net a napaslech.cz společně* [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: <https://naposlech.cz/zprava/audioknihy-net-a-naposlech-cz-spolecne>

⁹⁹ PLÁČEK, LUKÁŠ. Současné podoby auditivní tvorby na internetu. In: HANÁČKOVÁ, Andrea. *Rozhlasová kritika a současné reflexe auditivní tvorby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-4934-0, s. 183.

3.4 Legislativní problémy spojené s audioknihami

V České republice se nachází kolem 5300 knihoven a z toho skoro 440 má ve svém fondu zvukové dokumenty a umožňuje registrovaným uživatelům jejich půjčení.¹⁰⁰

Vznik audioknih provází uzavírání autorskoprávních speciálních smluv a v případě cizojazyčného díla jej může částečně brzdit jejich větší množství, jelikož se musí právně ošetřit i práva překladatelská a sjednává se licenční smlouva. Autorská práva trvají, stejně jako u běžného díla, 70 let od smrti autora, v případě tisku i nahrávky se ale řeší jednotlivě. Audioknihy většinou mívají vyhrazené místo v hudebním oddělení, které se opět musí řídit autorským zákonem, který umožňuje prezenční půjčování ihned poté, co audiokniha vyjde a knihovna ji zakoupí, na absenční si musí uživatel knihovny počkat devět měsíců od vydání (viz bod 5 na straně 48). Určujícím činitelem při posuzování práva knihoven na půjčování audioknih je již fakt, zda vlastník práv udělil příslušný souhlas, což podle autorského zákona (121/2000 Sb.) výrobce zvukového záznamu (§ 75) a výkonný umělec (§ 71) můžou, ale nemusí udělat.

Ty nicméně podle dalšího paragrafu 95 autorského zákona zastupuje tzv. kolektivní správa/správce¹⁰¹, která majetková práva tvůrců spravuje.¹⁰²

Kolektivní správa ale nemá plné právo zprostředkovat uzavření licenční či podobné smlouvy. Pro knihovny, které byly zřízené dle knihovního zákona, má Národní knihovna uzavřenou tzv. kolektivní licenční smlouvu o půjčování zvukových záznamů zachycujících

¹⁰⁰ *Knihovny v České republice v roce 2019* [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/docs/stat/infografika-2019>

Seznam knihoven, které půjčují nebo shromažďují zvukové záznamy [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/autorske-pravo/ZvukPujcSezn04.htm

¹⁰¹ Kolektivní správce je dle § 95a Zákona o právu autorském, právnická osoba tvořená nositeli práv, která na základě uděleného oprávnění ke kolektivní správě vykonává pro tyto nositele práv jako jediný nebo hlavní účel své činnosti kolektivní správu a která není založena za účelem podnikání ani jiné výdělečné činnosti nebo která je řízena svými členy. Z toho vyplývá, že zastupuje majitele autorských práv a dalších práv souvisejících s autorským právem, a zajišťuje ochranu těchto práv a zároveň i zpřístupňování předmětů těchto práv veřejnosti.

¹⁰² ŠKYTOVÁ, Alžběta. Audiokniha jako „nové médium.“ *Knihovnický zpravodaj Vysočina*. 2013, 13(1). ISSN 1213-8231. Dostupné také z: <http://kzv2.kkvysociny.cz/default.aspx?id=1554>

DRESSLEROVÁ; Soňa. Právní poradna: půjčování audioknih. *Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2019, 33(2) [cit. 2021-04-20]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/pravni-poradna-pujcovani-audioknih>

autorská díla, umělecké výkony výkonných umělců a jiné zvuky. Touto smlouvou se následně řídí výpůjční práva knihoven. Podmínkou pro půjčování pak mimo jiné je, že knihovny nebudou společně s daným zvukovým záznamem poskytovat i technické zařízení, na kterém by si uživatel mohl chráněné dílo rozmnožit (viz bod 4 na straně 48).¹⁰³

Do roku 1990 u nás neexistovala vyhláška či zákon, který by podrobněji řešil otázku užívání zvukových a obrazových děl. Jedinými zákony, které se této problematice nějak dotkly, byl Zákon o jednotné soustavě knihoven (53/1959 sb.) a autorský zákon přijatý roku 1965. První ze zákonů výslovně povoloval půjčování zvukových nosičů bez svolení autora a následně přijatý autorský zákon autorskoprávní vztah upravil. Novelu autorského zákona z roku 1990 a 1991 stanovily mimo jiné to, že autor děl má za pevně daných podmínek právo na odměnu, pokud je jeho dílo veřejně půjčováno. Půjčování zvukových dokumentů v knihovnách tak konečně získalo právní oporu. Dalším přelomovým rokem pro půjčování zvukových dokumentů v knihovnách byl rok 1994, protože byla uzavřena kolektivní licenční smlouva, jménem Svazu knihovníků a informačních pracovníků (SKIP).¹⁰⁴

Tehdejší vláda totiž v předešlém roce 1993 odmítla koncepci rozvoje veřejných knihoven a Ochranný svaz autorský pro práva k dílům hudebním (OSA) byl nucen ke dni 31. 12. 1993 vypovědět smlouvy o půjčování zvukových nosičů v knihovnách. To pro knihovny znamenalo reálný zákaz absenčního půjčování zvukových dokumentů, prezenční půjčování nosičů se zvukem s možností individuálního poslechu v prostorách knihoven mělo zůstat zachováno.¹⁰⁵

Ze strany OSA se však dle rozhodnutí soudu jednalo o pokus o protiprávní jednání, resp. snahu knihovnám neoprávněně zabránit v půjčování části knihovních fondů. Pomineme-li různé tehdejší mezinárodní dohody a partnerské programy, postoj OSA porušoval Všeobecnou deklaraci lidských práv, která stanovila rovný přístup k veřejným službám pro všechny. Do těchto veřejných služeb logicky spadají i knihovní výpůjčky každého druhu. Po četných oprávněných protestech ze strany knihoven ustanovil SKIP komisi, která měla

¹⁰³ DRESSLEROVÁ; Soňa. Právní poradna: půjčování audioknih. *Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2019, 33(2) [cit. 2021-04-20]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/pravni-poradna-pujcovani-audioknih>

¹⁰⁴ *Bulletin SKIP: Spolku knihovníků a informačních pracovníků ČR*. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky, 1993, 2(3). sv. 3 s. [1]. ISSN 1210-0927. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:80f299a0-43e3-11e8-813c-5ef3fc9bb22f>

¹⁰⁵ Tamtéž.

jménem knihoven na vzniklý problém upozornit Ministerstvo kultury (MK). Po urgencích MK přislíbilo nápravu a zahájilo jednání s OSA. Výsledkem byla právě výše zmíněná nová smlouva uzavřená roku 1994. Tato smlouva nicméně i přes snahu SKIP a MK stále nebyla dostačující a tak po dlouhém vyjednávání byla 2. ledna 2004 sepsána smlouva nová, která je platná dodnes. Oproti té z roku 1994 již není kontraktorem SKIP, ale Národní knihovna.¹⁰⁶

Nejdůležitějšími ustanoveními nové smlouvy jsou tato:

1. Smlouva platí pro všechny knihovny, které jsou evidovány v souladu s knihovním zákonem v evidenci Ministerstva kultury ČR.
2. Stát prostřednictvím Národní knihovny ČR hradí odměnu kolektivním správcům za bezplatné půjčování zvukových záznamů ve výši 5 mil. Kč za rok.
3. Pokud knihovna vybírá od vypůjčitelů poplatky, který v různé míře kompenzuje náklady vynaložené na poskytování této služby, je povinna odvést kolektivním správcům 40 % z celkové vybrané částky.
4. Knihovny, které umožňují prezenční využití zvukových záznamů, nesmí poskytnout vypůjčitelům žádné technické zařízení k rozmnožování chráněných děl v prostorách knihovny ani mimo ni a zároveň musí oznámit, že tuto službu poskytují, Národní knihovně ČR.
5. Knihovny, které poskytují absenční půjčování, mohou zvukový záznam půjčit až po uplynutí 9 měsíců od jeho nákupu, respektive vydání, po té je možné půjčit jej absenčně (výpůjční doba se pohybuje od dvou týdnů po měsíc v závislosti na rozhodnutí a vnitřních stanovách konkrétní knihovny, není ničím pevně určená).

Zůstalo tedy jak absenční, tak prezenční půjčení zvukového záznamu. Podmínky smlouvy se ale vztahují jen na ty knihovny, které jsou evidovány v evidenci knihoven Ministerstva kultury, dle knihovního zákona 257/2001 Sb. Neevidované knihovny nejsou oprávněny půjčovat zvukové záznamy, jen se zvláštním souhlasem držitelů autorských práv a musí si také samy vyjednat individuální licenční smlouvy s kolektivními správci.¹⁰⁷

¹⁰⁶ *Bulletin SKIP: Spolku knihovníků a informačních pracovníků ČR*. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky, 1993, 2(3). sv. 3 s. [1]. ISSN 1210-0927. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:80f299a0-43e3-11e8-813c-5ef3fc9bb22f>

¹⁰⁷ *Podmínky pro půjčování zvukových záznamů v knihovnách* [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/autorske-pravo/ZvukPujcPodm.htm

Nové povinnosti ale vznikají i pro NK. Musí knihovny upozornit na jejich povinnosti vyplývající z kolektivní licenční smlouvy a také musí na konci každého roku poskytnout kolektivním správcům aktuální počet knihoven, které zvukové záznamy půjčují a které z nich vybírají od vypůjčitelů úhradu. Zmíněná paušální odměna ve výši 5 milionů korun za půjčování zvukových záznamů v knihovnách uvedených ve smlouvě slouží i jako pokrytí poplatků pro ty knihovny, které za tuto službu nic nevybírají.¹⁰⁸

Pokud knihovna má právo půjčovat zvukové nosiče, řídí se pak dále těmito pravidly:

1. prezenčně bez omezení,
2. absenčně zvukové záznamy nabyté knihovnou před více než 9 měsíci před půjčením – ledaže je nade vší pochybnost prokazatelné, že zvukový záznam byl vydán před více než 9 měsíci, v pochybnostech smí knihovna zahájit půjčování v říjnu roku následujícího po roce, který je uveden u značky © nebo vydavatele,
3. absenčně zvukové záznamy bez omezení dobou nabytí:
 - registrovanému uživateli, který je zdravotně postižen, a výpůjčka souvisí s jeho postižením dle § 38 odst. 2 autorského zákona,
 - zvukové záznamy, které spolu s tištěným dokumentem tvoří dohromady nerozlučný celek,
 - registrovaným uživatelům pedagogům,
 - registrovaným uživatelům, studentům hudebních škol v knihovnách hudebních škol vyjmenovaných v příloze smlouvy mezi kolektivními správci a Národní knihovnou (přílohu je možné je možné nalézt v registru smluv ID smlouvy 4227348).¹⁰⁹

Národní knihovna i další knihovny navíc při udělení práv dle smlouvy vyplácí kolektivním správcům, již zmíněné OSA, DILIA¹¹⁰ (zajišťuje licence k mluvenému slovu, tudíž právně zaštiťuje audioknihy), či INTERGRAM odměnu uvedenou ve smlouvě, a to ve

¹⁰⁸ Podmínky pro půjčování zvukových záznamů v knihovnách [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z:

https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/autorske-pravo/ZvukPujcPodm.htm

¹⁰⁹ DRESSLEROVÁ; Soňa. Právní poradna: půjčování audioknih. *Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2019, 33(2) [cit. 2021-04-20]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/pravni-poradna-pujcovani-audioknih>

¹¹⁰ DILIA spravuje autorská práva v oblasti literatury a audiovize a z pohledu audioknih je tedy tou institucí, která poskytuje licenční smlouvy a vybírá poplatky.

výši 40 % celkové částky, které za dané období vybraly od registrovaných uživatelů na úhradu svých vynaložených nákladů spojených s půjčováním daných audio dokumentů. Ve zmíněné částce nejsou započítány administrativní náklady, jako registrace uživatelů knihovny, poplatky za rezervaci, pokud nejsou vyšší než u ostatních druhů dokumentů nacházejících se v knihovním fondu. Dále se nezapočítává náhrada škody nebo pokuty za překročení výpůjční doby. Odměna kolektivním správcům je pak hrazena knihovnami čtvrtletně, tedy každé tři měsíce.¹¹¹

3.5 Služby knihoven pro handicapované

Knihovny se stále více snaží přizpůsobit své služby právě pro lidi se specifickými potřebami, je ale zatím nad jejich síly zajistit např. pracovníky, kteří by se dokázali domluvit s neslyšícími uživateli znakovým jazykem, mnohde stále nejsou bezbariérové přístupy atd. Tyto nedostatky se ale velmi rychle odstraňují. Knihovny se snaží zlepšovat své služby z několika důvodů:

1. veřejná knihovna je zařízením sloužícím všem obyvatelům, tedy i lidem se specifickými potřebami
2. prioritou pro knihovny jsou jejich uživatelé
3. knihovny jakožto instituce placené z veřejných zdrojů, fungují na principu společenské poptávky (a tlaku), která pak ovlivňuje poskytované služby, neboť nejdůležitějším faktem zůstává, že knihovny jsou povinny zajistit rovný přístup k informacím všem uživatelům.¹¹²

¹¹¹ DRESSLEROVÁ; Soňa. Právní poradna: půjčování audioknih. *Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2019, 33(2) [cit. 2021-04-20]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/pravni-poradna-pujcovani-audioknih>

¹¹² STREIT, Vincenc, Zlata HOUŠKOVÁ a Miroslav RESSLER, ed. *Služby knihoven zdravotně postiženým uživatelům*. Praha: Národní knihovna ČR, 2004. ISBN 80-7050-455-2, s. 35-37.

V mnohých veřejných knihovnách se nachází specializovaná oddělení zaměřená na práci s handicapovanými uživateli. Nejpočetnější skupinou bývají ti uživatelé, kteří trpí nějakým zrakovým handicapem.¹¹³ Ti jsou logicky z pohledu audioknih kardinální. Pochopitelně se objevují i služby pro sluchově postižené, které však nejsou tak časté, a pro téma práce podstatné.¹¹⁴

Důležitými institucemi, jejichž cílovou skupinou jsou sluchově znevýhodnění uživatelé, jsou Knihovna Jiřího Mahena se sídlem v Brně a pražské Knihovna organizace Federace rodičů a přátel sluchově postižených a Knihovna a tiskárna pro nevidomé Karla Emanuela Macana (KTN), jejímž předchůdcem byl Spolek Český slepecký tisk, založený roku 1915. Právě KTN je největším distributorem publikací v Braillově písmu a zvukových nahrávek knižních titulů z běžné nakladatelské produkce, zvukových časopisů, ale i odborné literatury. Její roční produkce se pohybuje kolem 50-60 titulů u „bodových publikací“ (tedy těch v Braillově písmu) a kolem 100 titulů u zvukových knih.

Pro handicapované logicky není problém poslouchat stejné audioknihy jako ostatní, ale tito uživatelé, jak již bylo řečeno v podkapitole o legislativě spojené s audioknihami, mají výjimku ze zákona, na jejímž základě může KTN pro nevidomé uživatele ve svých zvukových studiích načítat knihy bez ošetření autorských práv. Fond KTN mají zdarma k dispozici zvuková oddělení všech krajských knihoven: Knihovna města Hradce Králové, Severočeská vědecká knihovna Ústí nad Labem, Knihovna Jiřího Mahena v Brně, Knihovna města Ostravy, Šmidigerova knihovna Strakonice a Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje. Podstatně větší je však síť knihoven, které si fond od KTN nakupují: některé mají přístup k celé produkci KTN na základě paušální platby, jež se odvíjí od počtu obyvatel, služby pro ostatní knihovny jsou naplňovány na základě objednávek konkrétních titulů.

¹¹³ Zákony a právní předpisy zajišťující služby ve veřejných knihovnách jsou:

Zákony č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím, 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů (upraveno 2018-GDPR), 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů.- § 37, odst. 2, písm. c/, 127/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovnický zákon) - § 2, odst. 1, písm. a/, § 3, § 4, § 10 Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana, § 15 odst. 1, písm. g/, a dále občansko-právní otázky, které řeší přímo občanský zákoník.

¹¹⁴ STREIT, Vincenc, Zlata HOUŠKOVÁ a Miroslav RESSLER, ed. *Služby knihoven zdravotně postiženým uživatelům*. Praha: Národní knihovna ČR, 2004. ISBN 80-7050-455-2, s. 35-37.

V současné době se ve fondu KTN nachází přes 4 500 titulů beletrie ve zvukové podobě, které slouží více než 6 000 čtenářům, z nichž přibližně tisícovka zároveň využívá i Digitální knihovnu Wiking Biblio, která kromě nového katalogu a objednávkového systému nabízí stahování MP3 souborů, přímý poslech s možností záložkování a stahování digitalizovaných textových souborů knih.¹¹⁵

Její produkce je však omezená, ročně vydá zhruba 150 nových titulů, což není dostačující, a regionální literaturou jako takovou se moc nezabývá, stejně tak tomu je i u výše uvedených běžných vydavatelů (Supraphon atd.), od kterých navíc knihovna mnohdy tituly zakupuje. Této speciální knihovně pomáhají různé projekty a občanská sdružení, mezi které patří např. sdružení Mluvící kniha, založené v roce 1995 nevidomým zvukařem a hudebním producentem Pavlem Musilem. V Mluvící knize se vytváří audioknihy nebo záznamy divadelních představení, a následně jsou zdarma poskytnuty právě Knihovně K. E. Macana.¹¹⁶

Pro handicapované uživatele neexistuje žádný oficiální centrální souborný katalog, který by byl podobný tomu, jež spravuje Národní knihovna. Jelikož se ale mohou téměř vždy pomocí přístupu ze své knihovny bez problému dostat do největšího fondu KTN, není ani potřebný. I přes to existují dva internetové portály, které fungují jako určitý rozcestník, helpnet.cz a Daleth (<https://www.teiresias.muni.cz/daleth/>), provozovaný společně specializovanými středisky na Masarykově univerzitě (MU) a Českém vysokém učení technickém v Praze. Právě Daleth se typu souborného katalogu přibližuje nejvíce, např. z toho důvodu, že knihovny posílají své záznamy MU, která pak vytváří jedno webové rozhraní, ze kterého jsou katalogy zapojených knihoven dostupné pomocí sdílených knihovních metadat, což je právě typický znak souborných katalogů (interní informace z KTN).

Snaha vyhovět potřebám handicapovaných čtenářů je pro knihovny nejsilnější motivací k nákupu audioknih. Knihovny zpravidla rozlišují tzv. zvukové knihy, které jsou obvykle určeny pouze čtenářům se zdravotním handicapem, a audioknihy, které jsou přístupné všem (což je i oficiální rozdělení podle Národní knihovny). I u nich ale zůstávají handicapovaní primární cílovou skupinou, neboť je to pro ně určitá forma náhrady (mimo

¹¹⁵ ŠKYTOVÁ, Alžběta. Audiokniha jako „nové médium.“ *Knihovnický zpravodaj Vysočina*. 2013, 13(1). ISSN 1213-8231. Dostupné také z: <http://kzv2.kkvysociny.cz/default.aspx?id=1554>

¹¹⁶ HRYCHOVÁ, Tereza. *Analýza služeb veřejných knihoven pro zrakově postižené*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Landová, Hana, s.15–16.

knihy psané Braillovým písmem) za klasickou knihu, kterou si z pochopitelných důvodů nemohou přečíst. Základním rozdílem mezi zvukovou knihou a audioknihou je účel, za jakým byla vydána. V prvním případě jde přímo o nahrávku, která je určena nevidomým, v tom druhém bývá vydána pro komerční účely se záměrem zisku a je tedy určena i širší veřejnosti.¹¹⁷

V posledních letech byly zejména v rámci různých institucí či organizací vydávány speciální dokumenty pro handicapované čtenáře, informace o nich však nejsou dostatečně prezentovány a uveřejněny nebo nejsou vůbec dostupné. Situace se zlepšuje, jednak se stoupající internetovou gramotností u handicapovaných a jednak s tím, jak některé specializované weby publikují seznamy literatury související s konkrétním druhem postižení.¹¹⁸

Některé knihovny se snaží poskytnout zázemí pro nevidomé čtenáře i regionálně. Např. Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě se zapojila do projektu digitalizace významných regionálních dokumentů, které následně zpřístupňuje. K tomu slouží Digitální knihovna Moravskoslezského kraje, ve které od roku 2012 knihovna zdarma zpřístupňuje na svých stránkách volná díla z regionální literatury formou e-knih. To se u uživatelů setkalo s úspěchem a knihovna se tak rozhodla jít ještě dál a založit novou edici Regionální audioknihy. Podnětem k tomu nebyl jen úspěch regionálních e-knih, ale i snaha vylepšit služby po handicapované, které knihovna poskytuje už od roku 2009. Nejde však jen o podporu handicapovaných. Jakožto krajská knihovna zřizovaná Moravskoslezským krajem má povinnost (stejně jako všechny ostatní krajské knihovny) shromažďovat regionální literaturu.¹¹⁹

V oddělení speciálních fondů se nachází rozsáhlá audiotéka, jejíž užívání je sice vzhledem k účelu nižší, tento projekt ale zároveň prohlubuje spolupráci s místními organizacemi, které se věnují slabozrakým a nevidomým. Uživatelé jsou díky této spolupráci

¹¹⁷ HRYCHOVÁ, Tereza. *Analýza služeb veřejných knihoven pro zrakově postižené*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Landová, Hana, s. 21.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 15 a 22.

¹¹⁹ ORAVOVÁ, Monika. Vydávání audioknih jako jedna z možností prezentace regionální literatury prostřednictvím knihoven. *Knihovna plus*. 2016, 12(2). ISSN 1801-5948. Dostupné také z: <http://knihovnaplus.nkp.cz/archiv/2016-02/historie-a-soucasnost/vydavani-audioknih-jako-jedna-z-moznosti-prezentace-regionalni-literatury-prostrednictvim-knihoven>

více obeznámeni se službami, které jim knihovna může poskytnout, a dostanou se k dílům, jež byla dosud vydaná jen v tištěné podobě. Jde o unikátní počin, protože edice audioknih se zaměřením na propagaci regionální literatury pro zrakově handicapované do té doby neexistovala. Nicméně jde jen o pouhou náhradu bodového čtení Braillova písma, které nevidomému z četby přináší úplně jiný pocit, a i když bylo toto písmo před lety zpochybňováno, jde o nenahraditelný prožitek.¹²⁰

3.6 Spolupráce knihoven a škol za využití audioknih

S tvrzením Jiřího Trávnička, že knihovny jsou dodnes primárně chápány jako kulturní a vzdělávací instituce, které ale nevyvolávají především u školáků pocit něčeho moderního, inovativního¹²¹, lze zároveň souhlasit i nesouhlasit. Bezpochyby si při představě knihovny mnoho z nich vybaví pouze místo, kde se shromažďují knihy, v čemž je tedy Trávničkova původní premisa odpovídající. Nicméně nesmíme zapomínat na to, že knihovny velmi často pořádají akce pro školy, ať už besedy s autory, různé soutěže, nebo přespání v rámci Noci s Andersenem apod. Zároveň se vždy snaží reagovat na aktuální trendy a začlenit je do svého provozu (např. e-sport zmiňovaný v první kapitole). Tím se tedy stávají spíše místem setkávání a zábavy.

Je ale nepopiratelné, že je knihovna stále především institucí, která je dostupná všem a poskytuje všem lidem přístup k informacím a dokumentům v jakékoliv podobě, a také institucí, která v místě svého působení podporuje vzdělání (formální i neformální). Pro žáky s poruchami učení, jako např. dyslexie či dysgrafie, může ale představovat i možnost dostat se jednoduše k technologiím pro snadnější čtení a psaní. Směrnice IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions) o knihovnických službách osobám s dyslexií, kterou Česká republika přijala roku 2019 (v anglické verzi vydaná byla již 2001, doplněná byla v roce 2014), knihovny přímo nabádá ke snaze o spolupráci se vzdělávacími organizacemi a zdůrazňuje nutnost inkluze uživatelů s poruchami učení. Směrnice zároveň doporučuje knihovnám snadnější způsoby značení fondů a mimo jiné i to, jaké materiály by

¹²⁰ ORAVOVÁ, Monika. Vydávání audioknih jako jedna z možností prezentace regionální literatury prostřednictvím knihoven. *Knihovna plus*. 2016, 12(2). ISSN 1801-5948. Dostupné také z: <http://knihovnaplus.nkp.cz/archiv/2016-02/historie-a-soucasnost/vydavani-audioknih-jako-jedna-z-moznosti-prezentace-regionalni-literatury-prostrednictvim-knihoven>

¹²¹ TRÁVNÍČEK, Jiří. *Rodina, škola, knihovna: náš vztah ke čtení a co ho ovlivňuje (2018)*. Brno: Host, 2019. ISBN 978-80-7577-994-6, s. 68.

měly mít pro uživatele s poruchami učení k dispozici. Velmi doporučuje právě zvukové knihy. Mimo to, že mohou být substitucí četby pro děti, které ještě sami číst neumí, nebo pomůckou při učení cizích jazyků, velmi pomáhají právě lidem (např.) s dyslexií.¹²²

Knihovny zakládají čtenářské kluby a jedním z důvodů je právě snaha o podporu těchto znevýhodněných uživatelů a v mnohých těchto klubech záměrně s audioknihami pracují, a jak sami říkají, přetváří tak nečtenáře ve čtenáře. Kluby ve valné většině vedou samy knihovny, resp. jejich pracovníci, kteří spolupracují se základními školami, které o tuto formu spolupráce projeví zájem (např. v Teplicích a Litvínově) nebo je vedou učitelé a ti pak naváží kontakt s místní knihovnou (např. v Dubí a Březně). Vedoucí klubů se shodují v tom, že pro vnímání audioknih je inspirativním momentem párování slyšeného s vizuálním vjemem a proto kombinují poslech s psaným textem.¹²³

Audioknihy jsou tudíž důležitým doplňkovým zdrojem informací pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, kteří trpí již zmíněnými vývojovými poruchami učení a podporují rozvoj jejich čtenářské techniky. Právě těm zmiňované kluby pomáhají.¹²⁴

Přínosy práce s audioknihami (nejen) u čtenářů se specifickými vývojovými poruchami učení:

- rozvíjí slovní zásobu, podporuje užití verbální komunikace
- podporuje porozumění literárnímu textu
- podporuje schopnost sluchového vnímání, pozornost, soustředěnost
- dává vzor plynulého čtení
- při souběžném využití s psaným textem podporuje schopnost porozumět textu
- při použití v asistovaném čtení rozvíjí rychlost čtení

¹²² *Směrnice IFLA o knihovnických službách osobám s dyslexií: přepracované a rozšířené vydání.* Praha: Národní knihovna ČR - Knihovnický institut, 2019. ISBN 978-80-7050-716-2, s. 19.

¹²³ RUTOVÁ NINA (ed.). *Soustředění na poslech: sborník zkušeností a inspirací k využití audioknih ve čtenářských klubech i ve vyučování.* [Praha]: Nová škola, [2019]. ISBN 978-80-907624-0-4, s. 14–15.

¹²⁴ Tamtéž, 67.

PROCHÁZKA, Jirí Walker a Klára SMOLÍKOVÁ. Kde poslouchat audioknihy? Skoro všude... Čtenář: měsíčník pro knihovny [online]. 2017, 69(5), 188-191 [cit. 2021-04-20]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkkl.cz/ctenar/stahnout-pdf/15>

- představuje efektivní doplňkovou metodu při učení (i při práci s tištěnými učebnicemi)¹²⁵

3.7 Národní fonotéka

V Moravské zemské knihovně z vlastní iniciativy a s pomocí dobrovolníků začala v roce 2013 pod názvem Virtuální národní fonotéka vznikat rozsáhlá sbírka zvukových dokumentů. Finanční a kapacitní problémy však zapříčinily stagnaci a tak se v březnu roku 2018 MZK spojila s Národní technickou knihovnou (NTK). Díky tomu mohla být sbírka rozšiřována a v roce 2020 byla přejmenována na Národní fonotéku.¹²⁶

Jde o databázi poskytující informace o existenci, lokaci, formátu a dostupnosti zvukových záznamů všech typů a obsahů. Je dostupná on-line všem bez omezení a momentálně čítá kolem 500 000 záznamů od 24 různých dodavatelů. Záznamy jsou v klasickém knihovním formátu MARC 21. V případě, že zasláná metadata k dokumentu nejsou vyhotovená v tomto formátu, pomocí konverze v katalogizačním programu a doplnění chybějících polí se záznam do MARCU převede.

Prispěvateli jsou např. Městská knihovna v Praze, NK, Národní muzeum, Supraphon, Česká televize, Knihovna Jiřího Mahena, krajské knihovny (Vysočiny, Liberce, Zlína apod.), Vědecká knihovna v Olomouci apod. Databáze obsahuje odkazy na plný obsah všech zde dostupných nahrávek s informacemi o nich, případně na konkrétní e-shopy, kde je možné nahrávku zakoupit. Pro tuto práci je nejzajímavějším faktem to, že ještě v roce 2018 přispívaly do fondu i Audioknihy.cz nebo audioteka.cz, takže NF obsahuje i mluvené slovo. Avšak z důvodu nspecifikovaných interních změn již nechtěly uvedené firmy ve spolupráci pokračovat, takže je fond audioknih bohužel neaktuální a nejnovější audioknihy v něm chybí.

Prvotní vizí byla přímá, pohodlná a informačně bohatá cesta ke všem nahrávkám, které svým obsahem nějakým způsobem souvisejí s Českou republikou, ať už se nacházejí kdekoliv. Již v roce 2019 si však pracovníci uvědomovali technické i obsahové nedostatky

¹²⁵ RUTOVÁ NINA (ed.). *Soustředění na poslech: sborník zkušeností a inspirací k využití audioknih ve čtenářských klubech i ve vyučování*. [Praha]: Nová škola, [2019]. ISBN 978-80-907624-0-4, s. 19.

¹²⁶ *Historie - Národní fonotéka* [online]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné z: <https://narodnifonoteka.cz/o-portalu/historie/>

a limity, jako nedostatečná automatizace, zastaralý design, malé množství plného obsahu, atd. Bylo tedy nutné změnit onen již nevyhovující design a zároveň získat finance (grant) na pořízení lepšího softwaru, jelikož ten dosavadní další pokrok spíše brzdil. Tím by se mohl navýšit poskytovaný obsah, obzvláště při navázání kooperace s dalšími institucemi (velmi lukrativním se jevil např. Český rozhlas).¹²⁷

S problémem financování měla napomocť užší spolupráce s Národním muzeem, díky čemuž by projekt mohl dosáhnout na finanční pomoc od jeho zřizovatele, kterým je Ministerstvo kultury (MK). Právě Národní muzeum je držitelem nejvýznamnější a nejrozsáhlejší sbírky zvukových dokumentů v ČR, což by obsah budované Národní fonotéky značně obohatilo. Partnerský projekt s NM přináší možnost zapojit záznamy z digitalizovaných historických nosičů (šelakové desky - předchůdci vinylových desek, fonografické válečky atp.).¹²⁸

Tato vize se nakonec bohužel ukázala jako velmi problematická. Zřizovatelem NTK je MŠMT (ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy), kdežto u NM je to již zmiňované MK, což je pro financování velký problém, jelikož instituce spadající pod jeden rezort automaticky nedosahují na finanční podporu druhého rezortu, bez ohledu na to, že na projektu spolupracují. Přes tyto byrokratické překážky je zřejmě obtížné se přenést. Dalším problémem, se kterým se nyní musí NF vypořádat, jsou mimořádné škrty v rozpočtu NTK z důvodu krize spojené s pandemií Covid-19. Tyto škrty totiž způsobily to, že NTK již projekt NF nebude moci financovat. Momentálně je pro NF tedy nutné najít nového provozovatele. Toho nakonec nejspíš bude muset určit MK. Dle původního plánu totiž mělo chod NF převzít Národní muzeum, které ale NF nepovažuje za svou prioritu a převzetí stále odkládá a není jisté, zda k němu vůbec dojde. Budoucnost tohoto sofistikovaného projektu je tedy stále velmi nejistá a ohrožená (interní informace z konce července 2021).¹²⁹

¹²⁷ HOROVÁ, Ivana a Filip ŠÍR. Národní fonotéka ČR opět na rozcestí: aneb budou mít zvukové dokumenty v ČR konečně zelenou?. In: *21. konference archivů, knihovny, muzea v digitálním světě 2020* [online]. [cit. 2021-04-20]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/akce-a-projekty/akce-skip/archivy-knihovny-muzea-v-digitalnim-svete>

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

ZÁVĚR

Jak jsem se pokusila ve své práci ukázat, knihovny se v posledních 2 až 3 dekadách musely vypořádávat s velkým množstvím technologických inovací a s nimi související proměnou požadavků ze strany čtenářů. Knihovny mj. reagovaly i na citelný odliv čtenářů způsobený nárůstem jiných volnočasových aktivit nahrazujících četbu. Pokud knihovny chtěly „přilákat“ čtenáře zpět, musely v první řadě „upgradovat“ zázemí, služby a především fondy. Proto se v knihovnách postupně „zabydlely“ nejen tiskárny a počítače, ale i audio a e-knihy a čtecí zařízení k nim určená, bylo však nutné pro ně upravit katalogizační pravidla.

Knihovny, jakožto instituce zvyklé reagovat na proměny své role a aktuální vývoj, ať už ve smyslu moderní technologie a s nimi spojené nové služby (tedy primární osvětově výchovné role), nebo politické situace v období totality (ideově propagandistická), neměly v zásadě větší problém s přijetím a zavedením elektronických výpůjček.¹³⁰ Zakoupení obsahu, upravení již zavedených standardů a postupů, propojení systému a adekvátní instruování pracovníků i uživatelů se neukázalo být podstatnější překážkou. Tou byl bohužel fakt, že o samotném zavedení e-výpůjček nerozhodovali knihovny, ale nakladatelé, kteří určovali a vytvářeli vlastní modely půjčování, které by pro ně byly ekonomicky i provozně únosné.¹³¹

Ze začátku se zdálo, že audioknihy a elektronické knihy nejsou pro čtenáře tak atraktivní, jak si knihovny představovaly. U audioknih za to částečně mohl fakt, že knihovny neměly z důvodu autorských práv možnost plně využít potenciál audioknih (komplikované půjčování, jak uvádím v podkapitole Legislativní problémy spojené s audioknihami). Také je mnozí považovali pouze za alternativu pro zrakově handicapované, jelikož již znali speciální zvukové knihy, které si zdravý jedinec většinou nemohl půjčit. Dalším důvodem mohl být předsudek, že audioknihy poslouchají pouze jedinci líní číst klasickou knihu. V posledních letech se však situace dle statistik zlepšuje i díky komplexnějšímu legislativnímu ošetření a knihovny vykazují zvyšující se zájem o mluvené slovo. Především z důvodu změn v typech nosičů však pro ně audioknihy stále představují novou výzvu.

Situace u e-knih byla, a bohužel stále je, oproti audioknihám, mnohem složitější. U obou platí, že nedůvěra čtenářů/posluchačů pramení i z jejich konzervativnosti, a raději proto sáhnou k tištěné knize. Elektronické knihy mají navíc pro mnohé stále určitý „cech“

¹³⁰ TRÁVNÍČEK, Jiří. *Česká čtenářská republika: generace, fenomény, životopisy*. Brno: Host, 2017 [cit. 2021-7-14]. ISBN 978-80-88069-50-8.

¹³¹ BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5, s. 22.

nekvalitního čtení. Dnes sice vychází i takové, které bychom za nekvalitní opravdu mohli označit, platí to ale i o tištěných. I mezi nimi se najdou typograficky špatně upravené tituly. Paušalizování ve stylu e-kniha=špatná kvalita již není opodstatněné. E-knihy oproti audioknihám nicméně trpí nedořešenou legislativou. Stav audioknih je již poměrně stabilní, jelikož jde o zaběhnutý typ dokumentu, u kterého se knihovny musely přizpůsobit jen jeho novým digitálním verzím.

Oproti tomu e-knihy doposud nejsou plně ukotveny v autorském zákoně ani v tom knihovnickém. Proto je kapitola o elektronických knihách podstatně delší než ta, která se věnuje audioknihám. Druhým důvodem je velká variabilita typů textů, které zahrnujeme pod pojem e-knih či digitálních knih. I přes legislativní problémy se knihovny dokázaly domluvit s nakladateli na různých modelech půjčování e-knih a ty jsou tak běžnou součástí fondů valné většiny českých knihoven. Zejména v posledním roce se z důvodu pandemie ukazuje, jak je důležité tento druh dokumentů ve fondu mít.

ANOTACE

Jméno autora: **Bc. Barbora Cholastová**

Název fakulty: **Filozofická fakulta Univerzity Palackého**

Název katedry: **Katedra bohemistiky**

Název magisterské diplomové práce: **Situace audioknih a e-knih v českých knihovnách**

Vedoucí práce: **Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.**

Počet znaků: **123 241**

Počet příloh: **5**

Počet titulů použité literatury: **62**

Klíčová slova: E-knihy, elektronické knihy, elektronické zdroje, digitální knihovny, digitalizace, audioknihy, zvukové knihy, knihovny.

Cílem magisterské diplomové práce je zmapovat stav připravenosti českých knihoven na nové typy dokumentů, jmenovitě e-knihy a audioknihy. Pokusí se postihnout problémy v právním rámci, které pro knihovny představují, zejména při zavádění elektronických výpůjček. Na základě některých konkrétních případů bude demonstrovat jejich postupné ukotvení a ustalování v českých knihovnách. Poukáže na prvotní neochotu nakladatelů spolupracovat s knihovnami a poskytovat jim své e-knihy a také na vliv pandemie na urychlení digitalizace fondů.

RESUMÉ

The main aim of this thesis is to examine the integration of e-books and audiobooks into the library collections and services. We will briefly present the history of these new types of documents and then we will learn about the most serious problems, which libraries had to deal with. We will also mention the challenge of digital age and digitization itself at the end of 20th Century and at the beginning of 21st Century.

The first part of the thesis is devoted mainly to the topic of digitization in libraries. We will define the concept of e-book, digital library or archive. Later we will speculate about popularity of e-books (e.g. *Is the quality equal*) and the possibility of e-books replacing the classical printed book. In the second part we discuss issues of audiobooks, the two types of spoken word record, one of which is only for visually impaired people. Very important part of both chapters will be the uncompliant legislation, especially the laws connected to e-book lending.

Many people still believe for example, that audiobooks are intended only for children or even for people who are too lazy to read. We hope that we will break the antiquated opinions and prejudices, that we will show that e-book or audiobooks are now really equal to the printed books and that they deserve their own place in the libraries of today.

During the pandemic year 2020, when COVID-19 overturned live of most of us, digitization and e-books experienced a massive increase of interest. Libraries were closed and people could not come and borrow a book. This was very severe problem particularly for students, who had to turn their minds to alternative solution. This is the reason why libraries started to digitize their book collections even harder and faster and the users were able to get the book they needed safely and quickly. Therefore we can say, that pandemic had “good influence“ in this case, because it caused notable progress in this stagnant industry.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BAJO, Kateřina a VOJÍŘOVÁ, Kateřina. Netřeba se bát – elektronické knihy Městské knihovny v Praze. In: *Knihovny současnosti 2010: sborník z 18. konference, konané ve dnech 14.–16. září 2010 v Seči u Chrudimi*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2010. ISBN 978-80-86249-59-9, s. 68–75.

BOUDA, Tomáš. *Elektronické knihy v českých knihovnách*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6000-5.

BROŽEK, Aleš. Knihovny ve světle elektronických médií. In: *Knihovny současnosti '95: sborník z 3. konference, konané ve dnech 3.-5. října 1995 v Seči u Chrudimi*, s. 64–67.

Bulletin SKIP: Spolku knihovníků a informačních pracovníků ČR. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky, 1993, 2(3). sv. 3 s. [1]. ISSN 1210-0927. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:80f299a0-43e3-11e8-813c-5ef3fc9bb22f>

CALHOUN, Karen. *Exploring digital libraries: foundations, practice, prospects*. Chicago, Ill.: Neal-Schuman, c2014, xxix, 322 s. ISBN 978-1-55570-985-3.

ČIŽINSKÁ, Barbora a KONVALINKOVÁ, Blanka. S knížkou do života – Bookstart v České republice. In: *Knihovny současnosti 2019: sborník z 27. ročníku konference, konané 10–12. září 2019 na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*. Praha: Sdružení knihoven České republiky, 2019. ISBN 978-80-86249-89-6. Dostupné také z: http://sdruk.mlp.cz/data/xinha/sdruk/2019/KKS2019/Sbornik_KKS19.pdf, s. 11–17.

DRESSLEROVÁ; Soňa. Právní poradna: půjčování audioknih. *Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2019, 33(2) [cit. 2021-08-12]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/pravni-poradna-pujcovani-audioknih>

FABIÁN, Ondřej. Elektronické informační zdroje [online]. [Česko] : [nakladatel není známý], [2012?] [cit. 2021-08-12]. Dostupné z:

<http://search.mlp.cz/searchMKP.jsp?action=sTitul&key=4233707>

FORSTOVÁ, Eva a VRBENSAKÁ Františka. Tematická struktura digitalizovaných dokumentů v portálu Kramerius. In: SVOBODOVÁ, Eva. *Knihovny současnosti 2010: sborník z 18. konference, konané ve dnech 14.–16. září 2010 v Seči u Chrudimi*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2010. ISBN 978-80-86249-59-9., s. 25–33.

GULÁŠOVÁ, Jana. Kam krácejí české knihovny. In: *Knihovny současnosti 2006: sborník ze 14. konference, konané ve dnech 12.–14. září 2006 v Seči u Chrudimi*. ISBN 80-86249-41-7, s. 53–57.

HOROVÁ, Ivana a Filip ŠÍR. Národní fonotéka ČR opět na rozcestí: aneb budou mít zvukové dokumenty v ČR konečně zelenou?. In: *21. konference archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2020* [online]. [cit. 2021-08-12]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/akce-a-projekty/akce-skip/archivy-knihovny-muzea-v-digitalnim-svete>

JANOVSKÁ, Darina. Elektronická kniha - nová výzva pre knižnice. *Knižnica* [online]. 2012, 13(10), s. 14–15 [cit. 2021-08-12]. ISSN 1335-7026. Dostupné z: <http://www.snk.sk/sk/14-o-kniznici/661-archiv-kniznica-2012.html>

JURIGA, Tomáš. Jak se čte ušima. *Literární noviny*. 2009, 20(14), 11. ISSN 1210-0021.

KIRKOSOVÁ, Kateřina. Texty a formy: knihy vázané, brožované a elektronické pohledem českých beletristických nakladatelů. *Mediální studia* [online]. 2016, 10(1), s. 29–49 [cit. 2021-08-12]. ISSN 1801-9978. Dostupné z:

https://medialnistudia.fsv.cuni.cz/front.file/download?file=2016_01_02_kirkosova.pdf

LÉVY, Pierre. *Kyberkultura: zpráva pro Radu Evropy v rámci projektu "Nové technologie: Kulturní spolupráce a komunikace"*. V Praze: Karolinum, 2000, 229 s. ISBN 80-246-0109-5.

ORAVOVÁ, Monika. Vydávání audioknih jako jedna z možností prezentace regionální literatury prostřednictvím knihoven. *Knihovna plus*. 2016, 12(2). ISSN 1801-5948. Dostupné také z: <http://knihovnaplus.nkp.cz/archiv/2016-02/historie-a-soucasnost/vydavani-audioknih-jako-jedna-z-moznosti-prezentace-regionalni-literatury-prostrednictvim-knihoven>

PEKÁREK, Hynek. E-books - knihy bez papíru. *GRAND BIBLIO*. 2007, 1(1), 41-42. ISSN 18023320.

PIÁČEK, Jiří. *Elektronické informační zdroje: Open Access, bibliometrie, autorské právo, citace* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Skripta. ISBN 978-80-244-4109-2.

PIPOTA, Tomáš. Vstupenka knihoven do budoucnosti. *Čtenář: měsíčník pro knihovny*. 2021, 73(6), 205-207. ISSN 0011-2321.

PLAČEK, LUKÁŠ. Současné podoby auditivní tvorby na internetu. In: HANÁČKOVÁ, Andrea. *Rozhlasová kritika a současné reflexe auditivní tvorby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. ISBN 978-80-244-4934-0, s. 177–200.

PROCHÁZKA, Jiří Walker, Klára SMOLÍKOVÁ a Jakub HORÁK. Audioknihy na Světě knihy 2017 - kam se jen podíváš. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, 69(6), s. 229–231 [cit. 2021-08-12]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkk.cz/ctenar/stahnout-pdf/14>

PROCHÁZKA, Jiří Walker a Klára SMOLÍKOVÁ. Slovo chycené v záznamu. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, 69(3), s. 114–116 [cit. 2021-08-12]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://svkkl.cz/ctenar/archiv/2017>

PROCHÁZKA, Jiří Walker a Klára SMOLÍKOVÁ. Kde poslouchat audioknihy? Skoro všude... *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, 69(5), s. 188–191 [cit. 2021-08-12]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkl.cz/ctenar/stahnout-pdf/15>

PROCHÁZKA, Jiří Walker a Klára SMOLÍKOVÁ. Jak vzniká audiokniha? *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2017, 69(4), s. 154–156 [cit. 2021-08-12]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkl.cz/ctenar/stahnout-pdf/16>

POŘÍZKOVÁ, Lenka. Půjčování e-knih. *Biblio Literární noviny: časopis pro čtenářskou veřejnost - o knihách ze všech stran*. Praha: Litmedia, 2016, 3(8), s. 24–25.

RESSLER, Miroslav, ed. *Informační věda a knihovnictví: výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví : výběr hesel v databázi TDKIV*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická, 2006, 161 s. ISBN 80-7080-599-4.

RICHTER, Vít. Bariéry půjčování elektronických knih ve veřejných knihovnách ČR. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2018, 70(5), 163–167 [cit. 2021-08-12]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkl.cz/ctenar/stahnout-pdf/79>

RICHTER, Vít. Čtení, získávání a využívání e-knih a audioknih v roce 2018. *Čtenář: měsíčník pro knihovny* [online]. 2019, 71(4), 130–132 [cit. 2021-08-12]. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <https://www.svkkl.cz/ctenar/detail/166>

RICHTER, Vít. *21. konference archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2020: Jak zapojit knihovny do služby Národní digitální knihovny pro zpřístupnění děl nedostupných na trhu (NDK-DNNT)* [online]. [cit. 2021-08-12]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/akce-a-projekty/akce-skip/archivy-knihovny-muzea-v-digitalnim-svete>

RUBERY, Matthew, ed. *Audiobooks, literature, and sound studies*. New York: Routledge, 2011. Routledge research in cultural and media studies, 247 s. ISBN 978-0-415-88352-8.

RUTOVÁ NINA (ed.). *Soustředění na poslech: sborník zkušeností a inspirací k využití audioknih ve čtenářských klubech i ve vyučování*. [Praha]: Nová škola, [2019]. ISBN 978-80-907624-0-4.

SAK, Petr. *Kniha a četba v české společnosti na prahu digitálního věku*. In: *Knihovny současnosti 2006: sborník ze 14. konference, konané ve dnech 12.–14. září 2006 v Seči u Chrudimi*. ISBN 80-86249-41-7, s. 7–16.

ŘÍMANOVÁ, Radka a ŠATAVOVÁ, Lenka. *E-čtečky v českých knihovnách*. In: *Knihovny současnosti 2013: sborník z 21. konference, konané ve dnech 10. až 12. září 2013 v areálu Univerzity Palackého v Olomouci*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2013. ISBN 978-80-86249-68-1, s. 92–98.

SEGI LUKAVSKÁ, Jana. *Honba za dotykem: interaktivní e-knihy pro děti*. *Lógr*. 2018, 8(29), s. 14–22. ISSN 1804-6835. dostupné z: <http://www.logrmagazin.cz/interaktivni-e-knihy-pro-deti/>

STOKLASOVÁ, Bohdana. *eDeposit – aktuální informace o připravenosti NK ČR k přejímání elektronického povinného výtisku*. In: *21. konference archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2020* [online]. [cit. 2021-08-12]. Dostupné z: <https://www.skipcr.cz/akce-a-projekty/akce-skip/archivy-knihovny-muzea-v-digitalnim-svete>

STREIT, Vincenc, Zlata HOUŠKOVÁ a Miroslav RESSLER, ed. *Služby knihoven zdravotně postiženým uživatelům*. Praha: Národní knihovna ČR, 2004, 152s. ISBN 80-7050-455-2.

STÝBLO, Zbyšek. *Knihovny v době nových médií*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2018, 215 s. ISBN 978-80-01-06335-4.

ŠEDÁ, Marie. *Knihovna pro všechny: sborník ze semináře konaného ve dnech 12.–13.5.2015 v Městské knihovně Havířov*. Ostrava: Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, 2015. ISBN 978-80-7054-221-7. Dostupné také z:

<https://knihovna-pro-vsechny.webnode.cz/program/program-na-jednotlive-dny/>

ŠKYTOVÁ, Alžběta. Audiokniha jako „nové médium.“ *Knihovnický zpravodaj Vysočina*. 2013, 13(1). ISSN 1213-8231. Dostupné také z: <http://kzv2.kkvysociny.cz/default.aspx?id=1554>

ŽABIČKA, Petr. EBooks on Demand – elektronické knihy na vyžádání. *Knihovny současnosti 2007: sborník z 15. konference, konané ve dnech 11.–13. září 2007 v Seči u Chrudimi*, Brno: Sdružení knihoven ČR, 2007. ISBN 978-80-86249-44-5, s. 181– 183.

Diplomové práce:

HRYCHOVÁ, Tereza. *Analýza služeb veřejných knihoven pro zrakově postižené*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Landová, Hana.

JÍCHOVÁ, Veronika. *Audioknihy v pověřených knihovnách Jihomoravského kraje a jejich využití čtenáři* [online]. Brno, 2010 [cit. 2021-08-09]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/adxzm/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Monika KRATOCHVÍLOVÁ.

Webové zdroje:

Audioknihy? A jak je v knihovně najdu? [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: https://www.knihovnaberoun.cz/wp-content/uploads/2018/03/vyhledavani_audio.pdf

Audioknihy.net a naposlech.cz společně [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: <https://naposlech.cz/zprava/audioknihy-net-a-naposlech-cz-spolecne>

Co je a není e-kniha [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: <http://www.eknihy-ebook.cz/jak-cist-eknihy/co-je-a-neni-e-kniha.php>

Databáze osiřelých děl [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: https://euipe.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/Orphan_works/leaflets/orphan_work_brochure_cs.pdf

Dobrovolné uložení elektronických publikací [online]. [cit. 2021-08-12]. Dostupné z: <http://edpilot.nkp.cz/wp/>

Doporučení Souborného katalogu ČR pro katalogizaci v knihovnách po 1. 5. 2015 [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/doporuceni-souborneho-katalogu-pro-katalogizaci-podle-rda>

DRM ochrana. *EKnihovna.cz* [online]. [cit. 2021-8-4]. Dostupné z: <https://www.eknihovna.cz/drm-ochrana/>

Historie - Národní fonotéka [online]. [cit. 2021-08-12]. Dostupné z: <https://narodnifonoteka.cz/o-portalu/historie/>

Jak správně katalogizovat zvukové dokumenty, to je oč tu běží [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: http://repozitar.techlib.cz/record/1216/files/idr-1216_1.pdf

Je možné půjčovat e-knihy? Dilia a Národní knihovna podaly trestní oznámení [online]. [cit. 2021-8-9].

KATALOGIZACE PODLE RDA VE FORMÁTU MARC 21 - tištěné a elektronické monografie - katalogizace na úrovni minimálního/doporučeného záznamu [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/katalogizace-podle-rda-ve-formatu-marc-21-tistene-a-elektronicke-monografie-katalogizace-na-urovni-minimalniho-doporuceneho-zaznamu>

Krátká historie audioknih [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: https://blog.audiolibrix.cz/tema/kratka-historie-audioknih/?fbclid=IwAR1GrnPF4Ow2nwpZjSDBPk29BtsOSz8xaZI5fqd_zp3wreqdxKJkgaRpGe4

Národní technická knihovna: eBooks on Demand (EOD) [online]. [cit. 2021-08-12]. Dostupné z: <https://www.techlib.cz/cs/2939-ebooks-on-demand>

Novela autorského zákona [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/zmeny-v-legislative/vyslo-ve-sbirce-zakonu/novela-autorskeho-zakona>

O nás[online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z <https://www.palmknihy.cz/o-nas>

Podmínky pro půjčování zvukových záznamů v knihovnách [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/autorske-pravo/ZvukPujcPodm.htm

Seznam knihoven, které půjčují nebo shromažďují zvukové záznamy [online]. [cit. 2021-8-10]. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/autorske-pravo/ZvukPujcSezn04.htm

V Česku startují půjčovny e-knih, čtení má být díky nim levnější [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://www.lupa.cz/clanky/v-cesku-startuji-pujcovny-e-knih-cteni-ma-byt-diky-nim-levnejsi/>

Výpůjčku elektronické knihy (e-book) lze za určitých podmínek postavit na roveň výpůjčce tradiční knihy [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://ipk.nkp.cz/docs/legislativa/soudni-dvur-eu-tiskova-zprava-c.-123-16>

Zvukové záznamy bibliografický popis podle RDA [online]. [cit. 2021-8-9]. Dostupné z: <https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/zvukove-dokumenty-rda>

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Obrázek 1 Ukázky specifikace dokumentů dle RDA.....	12
Obrázek 2 Ukázky polí RDA pro specifikaci elektronických dokumentů.....	13
Obrázek 3 Rozcestník katalogu Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně v knihovním programu VERBIS	41
Obrázek 4 Katalog Městské knihovny Beroun v programu CLAVIUS.....	41
Obrázek 5 Pole pro specifikaci nosiče dle RDA	42